

Kıyamet Öncesi Seddi Delecek Ye'cûc ve Me'cûc'un Nasıl Helak Edileceğine İlişkin Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme

AHMET EMİN SEYHAN^a

Öz: Bu makalenin gayesi; temel hadis kaynaklarında geçen ve “kıyamet öncesi seddi delecek Ye'cûc ve Me'cûc'un nasıl helak edileceğini” haber veren rivâyetleri sened ve metin yönünden tahlil etmek ve konuyla ilgili daha doğru bakış açılarının geliştirilmesine katkı sağlamaktır. Araştırmalarımız neticesinde, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu dönemde Ye'cûc ve Me'cûc kelimesinin “isim” değil “sıfat” olarak kullanıldığı, Enbiyâ sûresi 96. âyette geçen Ye'cûc ve Me'cûc ile kast edilenlerin “ikinci sûrun üfürülmesiyle birlikte diriltilecek ve mahşer meydanına doğru sel gibi akıp giden günahkâr, zalim, kâfir, münafık ve müşrikler topluluğu” olduğu, Kehf sûresi 94. âyette geçen Ye'cûc ve Me'cûc ile kast edilenlerin ise, “Zülkarneyn'in yaşadığı dönemde dünyada bulunan, etraflarına büyük zararlar veren, işgalci, sömürgeci ve bozguncu insanlar topluluğu” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle her iki âyette de Ye'cûc ve Me'cûc ile “belirli bir ırk veya kavim” değil, tam tersine “muhtelif ırk ve renklerdeki bütün zâlim, kâfir, müşrik, mücrim, münafık, fâsık ve müfsitler topluluğu” kastedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ye'cûc ve Me'cûc, Kıyamet alameti, Zülkarneyn, fesat, zulüm.

^a Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
ahmeteminseyhan@mynet.com

A Study on the Hadiths Telling That Gog and Magog Piercing the Wall How to Be Destroyed Before the Resurrection

AHMET EMİN SEYHAN

Abstract: This article's goal is to analyze the hadiths in basic hadith sources which tells that Gog and Magog piercing the Wall how to be destroyed before the resurrection in terms of sened and texts and to contribute to the development of more accurate views. As a result of the research, it has been concluded that the word of Gog and Magog was used as an adjective not a name in the period of the revelation of the Holy Qur'an that Gog and Magog who are considered in Enbiya Sûrah 96th verse are the sinner, the cruel, the unbeliever, the hypocrites and the polytheists who are raised with the second blowing of the sùr and flow like floods toward resurrection and judgment square in the Judgment Day, that Gog and Magog who are considered in the Sûrah al-Kahf 94th verse are the group of invaders, colonists and defeatist who vandalized people and caused great damage to their surroundings in the world when Dhul-Qarnayn lived. In other words, it has been meant that Gog and Magog considered in both two verses are not a specific race or tribe but on the contrary they are all the cruel, infidel, polytheists, hypocrites, fascists and despotic in various races and colors.

Keywords: Gog and Magog, Omen of Doomsday, Dhul-Qarnayn, disorder, persecution.

Giriş

Ye'cüc ve Me'cüc kelimesi hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde geçmektedir. Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde “zalim, müşrik ve bozguncu insanlar topluluğu”nu niteleyen bir sıfat olarak kullanılan bu kelime zamanla anlam kaybına uğramış ve düşman görülen kavimler Ye'cüc ve Me'cüc olarak isimlendirilmeye başlanmıştır.¹ Böyle bir bakış açısıyla nakledilen rivâyetler bazı tefsir ve hadis kitaplarına girmiş ve müslümanlar nezdinde doğru olmayan bir Ye'cüc ve Me'cüc anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu makalede söz konusu kaynaklara giren ve “kıyamet öncesi seddi delecek Ye'cüc ve Me'cüc'un nasıl helak edileceğini haber veren” rivâyetlerin sıhhat durumlarının incelenmesi hedeflenmiştir.

Ye'cüc ve Me'cüc rivâyetlerine ilişkin yaptığımız araştırmalar neticesinde daha önce söz konusu rivâyetlerin sıhhat durumlarını inceleyen bir başka çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Aziz Taşbolotov, “Ye'cüc ve Me'cüc Hakkındaki Hadislerin İsnad ve Metin Açısından Tahlili”² isimli yüksek lisans tezinde sadece Kütüb-i Sitte'de ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen rivâyetleri esas almış, diğer kaynaklardaki hadisleri çalışmaya dâhil etmemiş ve incelediği hadisleri de sened ve metin yönünden yeterince değerlendirmemiştir. Kazanlı âlim Müsâ Cârullah (ö. 1364/1945) “Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Ye'cüc”³ ve İsmail Cerrahoğlu ise “Ye'cüc-Me'cüc ve Türkler”⁴ başlıklı makalelerinde bu hadislere yer vermemişlerdir.

Bu nedenle söz konusu rivâyetlerin daha kapsamlı bir şekilde in-

¹ Ye'cüc ve Me'cüc ile ilgili araştırmalarda bulunan Müsâ Cârullah, İsmail Cerrahoğlu, İlyas Çelebi ve Mustafa Öztürk gibi kimseler de Ye'cüc ve Me'cüc'un “özel bir isimden” ziyade “bir vasfa işaret ettiği” ve geçmişte olduğu gibi gelecekte de aynı vasfı taşıyan kavimlerin zuhur edeceği kanaatindedirler. Bkz. Cârullah, Müsâ, “Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Ye'cüc”, Sad.: Nur Ahmet Kurban, *GÜİFD*, Gümüşhane, 2013, C. 2, Sayı: 4, s. 250-282; Cerrahoğlu, İsmail, “Ye'cüc - Me'cüc ve Türkler”, *AÜİFD*, Ankara, 1975, C. 20, s. 97-125; Çelebi, İlyas, *Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler, (Fiten-Melâhim-Kıyamet Alâmetleri)*, Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 119; Öztürk, Mustafa, “Zülkarneyn Kıssası”, *KTÜİFD*, 2014, C. 1, Sayı: 2, s. 27.

² Taşbolotov, Aziz, Ye'cüc ve Me'cüc Hakkındaki Hadislerin İsnad ve Metin Açısından Tahlili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *AÜSBE*, Ankara, 2007.

³ Cârullah, *a.g.m.*, s. 250-282.

⁴ Cerrahoğlu, *a.g.m.*, s. 97-125.

celenmesi amacıyla Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili kaynaklardaki tüm rivâyetler toplanmış, bunlar konularına göre tasnif edilmiş ve her bir mevzuyla alakalı yedi farklı makalenin yazılması planlanmıştır. Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili rivâyetlerin sıhhat durumlarının incelendiği mezkûr yedi makale şunlardır: “Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler Olduğunu Haber Veren Rivâyetler Üzerine Bir Değerlendirme”, “Ye'cûc ve Me'cûc'un Bazı Özelliklerinden Bahseden Rivâyetler Üzerine Bir Değerlendirme”, “Ye'cûc ve Me'cûc Seddinde Açılan Delikle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme”, “Ye'cûc ve Me'cûc ile Birlikte Hareket Etmenin Cehennemliklerin Sayısını Artıracağıyla İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme”, “Kıyamet Öncesi Seddi Delecek Ye'cûc ve Me'cûc'un Nasıl Helak Edileceğine İlişkin Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme”, “Kıyametin On Büyük Alametinden Bahseden Hadisler Üzerine Bir İnceleme” ve “Zülkarneyn'in Mücadele Ettiği Ye'cûc ve Me'cûc İle İlgili Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme.”

Daha önce yayınlanan “Ye'cûc ve Me'cûc'un Türkler Olduğunu Haber Veren Rivâyetler Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalemizde Ye'cûc ve Me'cûc kavramıyla ilgili genel bilgiler verildiği için burada tekrarına lüzum görülmemiştir. Bu makalede ise mezkûr konuyla alakalı Ebû Hureyre Abdurrahmân b. Sahr ed-Devî (ö. 58/678), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 68/687-688) ve Nevvâs b. Sem'an el-Kilâbî 'den nakledilen rivâyetler sened ve metin açısından tahlil edilmeye çalışılmıştır.

1. Ebû Hureyre Rivâyeti

Ebû Hureyre, Resûlullah'ın Ye'cûc ve Mecûc seddiyle alakalı şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “Ye'cûc ve Mecûc, seddi her gün oyarlar; tam delmeye yaklaştıkları vakit güneşin ışığını görürler ve bu esnada başlarındaki amir; ‘Dönün! Seddi yarın delersiniz’ der. Sonra Allah Teâlâ (seddin oyulan o kısmını) daha sağlam bir şekilde eski hâline iade eder. (Bu böyle devam edip giderken) Ye'cûc ve Me'cûc'un süresi dolunca ve nibayet Allah Teâlâ onları insanların üzerine göndermeyi dileyince Ye'cûc ve Me'cûc (her gün olduğu gibi o gün de) seddi oymaya başlar ve yine güneşin ışıklarını görürler. (Aynı şekilde) bunların başındaki amir onlara; ‘Dönün! Yarın inşallah onu deleceksiniz!’ der. Ertesi gün döndüklerinde seddi bıraktıkları şekliyle bulurlar. (Zira sed, bu

sefer daba sağlam bir şekilde yeniden inşa edilmemiştir. Bunun üzerine onlar) seddi delerler ve insanların üzerine hücum ederler. Bütün suları içerler, halk onlardan kaçar (ve sığınaklara saklanır.)⁵ Onlar oklarını göğe fırlatırlar. Okları kana bulanmış şekilde geri dönünce böbürlenerek ve şımararak şöyle derler: 'Yeryüzündekileri perişan ettik (kırdık, geçirdik) gökyüzündekileri de mağlup ettik (onlara da üstün geldik).' Bunun üzerine Allah Teâlâ onların enselerine negafları (kurtçuk, tenya)⁶ musallat eder ve bunlar vasıtasıyla onları öldürür. Resûlullah şöyle buyurur: 'Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, yeryüzünün bayvanları onların etlerini yiyecek, memeleri sütle dolacak ve en güzel şekilde onlarla beslenip semizleşeceklerdir.'"

Rivâyeti Ebû Hureyre'den; Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İbn Mâce (ö. 275/888), Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Yâ'lâ (ö. 307/919) ve Hâkim (ö. 405/1014) tahrir etmişlerdir.

Rivâyetin Sened ve Metin Açısından Tablîli

Önce rivâyetin tarihlerini sonra ise isnad şemasını verelim.

Ebû Hureyre → Ebû Rafî' → Katade → Saîd b. Ebî Arûbe → Ravh → İBN HANBEL⁷

Ebû Hureyre → Ebû Rafî' es-Sâîğ → Katade → Saîd → Abdula'lâ b. Abdila'lâ → Ezher b. Mervân → İBN MÂCE⁸

Ebû Hureyre → Ebû Rafî' → Katade → Ebû Avâne → Hişam b. Abdilmelik el-Bâhlî → Muhammed b. Beşşâr → TİRMİZÎ⁹

Ebû Hureyre → Ebû Rafî' → Katade → Ebû Mu'temir → Mu'temir b. Süleymân → Ahmed b. el-Mikdâm → EBÛ YÂ'LÂ¹⁰

⁵ İbn Hanbel ve İbn Mâce'deki rivâyetlerde bu ilave vardır. İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, II, 510-511; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâki, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 36/Fiten, 33 (II, 1364-1365), nr: 4080.

⁶ İbnü'l-Esîr, "(النفاة) negaf"ı "deve ve koyunların burunlarındaki kurtçuk (larva/ tenya/ tırtıl)" şeklinde açıklamaktadır. Bkz. İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Câmiul-usûl li ebâdisi'r-resûl*, Thk.: Abdulkadir el-Arnaût, Mektebetü dâri'l-beyân, Basım yeri yok, 1969-1972, II, 233, nr: 710. Ayrıca bkz. Mübârekpûri, Ebu'l-Ûlâ Muhammed, *Tuhfe-tül-abvezî bi şerhi câmi'i't-Tirmizî*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts., VIII, 475.

⁷ İbn Hanbel, II, 510-511.

⁸ İbn Mâce, 36/Fiten, 33 (II, 1364-1365), nr: 4080.

⁹ Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *el-Câmiu's-Sabih*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 44/Tefsîru'l-Kur'ân, 18 (V, 313-314), nr: 3153.

¹⁰ Ebû Yâ'lâ, Ahmed b. Ali, *Müsnedü Ebî Yâ'lâ*, Thk.: Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-

Ebû Hureyre → Ebû Rafi' → Katâde → Ebû Avâne → Ebu'l-
Velîd et-Tayâlisî → Yahyâ b. Muhammed ez-Zühelî → Muhammed b.
Sâlih → HÂKİM¹¹

Rivâyetin isnad şeması ise şöyledir:

Rivâyetin bütün tariklerinde yer alan ortak râvî Ebu'l-Hattâb Katâde b. Diâme es-Sedûsî (ö. 117/735) tabiîn'den olup sika bir râvîdir. Ancak o, bazıları tarafından kaderi inkâr etmekle itham olunmuştur.¹² İbn Sa'd (ö. 230/845) onun hakkında "sika, hadiste hüccet" derken, İbn

Me'mûn li't-türâs, Dîmeşk, 1984, XI, 321, nr: 6436.

¹¹ Hâkîm en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sabîbayn*, Thk.: Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1411/1990, IV, 534, nr: 8501.

¹² İclî, Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, *Ma'rifetü's-sikât*, Thk.: Abdülalîm Abdülâzîm el-Büstevî, Mektebetü'd-dâr, Medîne, 1405/1985, II, 215, nr: 1513.

Hanbel “hafızasının çok kuvvetli olduğunu” söylemiştir.¹³ Zehebî (ö. 748/1374), “hafız, sika, ancak müdellis” demiş,¹⁴ İbn Hacer (ö. 852/1448) “çok zeki olduğunu” belirtmiş,¹⁵ ancak “müdellis olduğunu” da kayda geçirmiştir.¹⁶ Tirmizî, bu rivâyete “hasen-garîb” hükmünü vermiş,¹⁷ Bûsirî (ö. 840/1436), “rivâyetin isnadının sahih, râvilerinin sika olduğunu söylemiş, Hâkim’in de Müslim’in (ö. 261/875) şartına göre sahih dediğini” kaydetmiştir.¹⁸ et-Tuveycirî (ö. 1413/1992), mezkûr rivâyeti zikretmiş, önceki âlimlerin kanaatlerini belirtmiş, kendisi sıhhati konusunda bir şey söylememiştir.¹⁹ Aynı şekilde İbn Mâce mütercimi Haydar Hatipoğlu (ö. 1415/1995) ve Tirmizî mütercimi Soyyiğit de rivâyeti sadece tercüme etmekle yetinmiş, sıhhati konusunda bir kanaat belirtmemişlerdir.²⁰ Günümüz Hadis araştırmacılarından merhum İbrahim Canan (ö. 1429/2009) da bu rivâyetin sıhhatiyle ilgili bir şey söylememiş²¹ ancak; “*Ye'cûc ve Me'cûc hakkında dini kaynaklara eğildiğimiz zaman hemen hemen hepsi de İsrâiliyat menşeli birbirini tutmayan rivâyetlerle karşılaşırız*”²² demekten de çekinmemiştir.

Haydar Hatipoğlu bu rivâyetin doğruluğuna inanarak; “*Deve, sığır, koyun ve keçinin Ye'cûc ve Me'cûc'un leşlerini yemeleri bugün için alışılmış bir*

¹³ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref, *Tebzîbü'l-esmâ ve'l-luğa*, Thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-fıkr, Beyrut, 1996, s. 573-574, nr: 503.

¹⁴ Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-itidâl fi nakdîr-ricâl*, Thk.: Ali Muhammed el-Becavî, Dâru'l-kütübî'l-fıkr, Beyrut, ts., III, 385, nr: 6864; Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *el-Kâşif fi marîfeti men lehu rivâyetun fil-kütübî's-sitte*, Thk.: Muhammed Avâme, Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1413, II, 134, nr: 4551; Zehebî, *el-Muğni fi'd-duafâ*, Thk.: Nureddin İtr, Basım yeri yok ve tarihi yok, II, 522, nr: 5028.

¹⁵ İbn Hacer, *Tebzîbü't-tebzîb*, Dâru'l-fıkr, Beyrut, 1404/1984, VIII, 315-318, nr: 636.

¹⁶ İbn Hacer, *Fetbu'l-Bârî*, Thk. M. Fuad Abdalbâki/ Muhibbuddin el-Hatib, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379, XIII, 108-109; İbn Hacer, *Takribü't-tebzîb*, Thk. Muhammed Avâme, Dâru'r-reşid, Suriye, 1406, s. 453, nr: 5518; İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellisîn*, Thk.: Âsim b. Abdullah, Mektebetü'l-menâr, Umman, 1403, s. 43.

¹⁷ Tirmizî, 44/Tefsîru'l-Kur'ân, 18 (V, 313-314), nr: 3153.

¹⁸ Bûsirî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Kaymaz, *Misbâhu'z-zücâce fi zevâidi İbn Mâce*, (I-IV), Thk.: Muhammed el-Müntekâ, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1403, IV, 200-201, nr: 9341.

¹⁹ et-Tuveycirî, Hammâd b. Abdillâh b. Hammâd Abdirrahman, *İtbâfu'l-cemâati bimâ câe fil-fiten ve'l-melâhim ve eşrâtu's-sâa*, Dâru's-sâmiî, Riyad, 1414, III, 157.

²⁰ Soyyiğit, Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, Yunus Emre Yay., İstanbul, ts., V, 265; Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yay., İstanbul, 1983, X, 343.

²¹ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1988, s. 81-82.

²² Canan, a.g.e, IV, 79.

şey değil ise de o gün Allah'ın takdiriyle olacaktır²³ demiştir. Kanaatimizce mezkûr hayvanların yaratılışlarına aykırı olarak o gün otla değil etle beslenmeleri Yüce Allah'ın koyduğu kurallara aykırıdır ve sünnetullah da böyle bir tebdil ve tağyir kesinlikle söz konusu değildir.²⁴ Zira Allah Teâlâ her canlıyı yaratılış amacını gerçekleştirecek²⁵ ve belirlediği esaslar dahilinde vazifesini yapacak şekilde/ özelliklerde yaratmıştır.²⁶

Diğer taraftan kainatı son derece hassas ayarlarla yaratan Allah Teâlâ sorumluluk sahibi bir ilahdır²⁷ ve tam istikamet üzeredir.²⁸ O, sözünde durmakta,²⁹ koyduğu kurallara uymakta³⁰ ve bizden de uymamızı istemektedir.³¹ Dolayısıyla “Allah dilerse olur, Allah'ın takdiriyle

²³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi*, X, 343.

²⁴ “...Sen Allah'ın kanununda (yol ve yönteminde) hiçbir değişiklik bulamazsın. Sen, Allah'ın kanununda hiçbir sapma bulamazsın.” el-Fâtır, 35/43. “Allah'ın öteden beri işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.” el-Fetih, 48/23.

²⁵ “Göklerde ve yerde var olan bütün yaratıkların (melekler ve salih kulların), kanatlarını yayararak uçan kuşların, [hepsinin] Allah'ın sınırsız kudret ve yüceliğini dile getirdiklerini (yaratılış amaçlarına uygun hareket ettiklerini) görmüyor musun? Gerçek şu ki, Allah'a nasıl yönelip niyaz edeceklerini, O'nun yüceliğini nasıl dile getireceklerini [bunların] hepsi bilmektedirler; ve Allah da onların edip-eylediği her şeyi tam olarak bilmektedir.” en-Nûr, 24/41. “Yedi gök ve yer, bir de bunlar içinde bulunanlar (melekler, salih insanlar ve salih cinler) Allah'ı tesbih ederler. Hiçbir varlık yoktur ki, O'nu hamd ile tesbih etmesin (kendisine verilen görevini yapmasın). Fakat siz, onların tesbihini (gerçek anlamda) anlayamazsınız. Hiç kuşkusuz O, kullarına karşı çok müsamahalıdır (ceza vermekte acele etmez), çok bağışlayandır.” el-İsrâ, 17/44.

²⁶ Nitekim süt veren hayvanlar görevlerini yapmaktadır. “Ve mubakkak ki, sizin için (sağmal) hayvanlarda da (çıkarılacak) bir ders vardır: hayvanın karnında, [bedeninden] atılacak artıkların kan arasından [salgılanan] ve içenlere lezzet ve ferahlık veren katıksız süt içiriyoruz size.” en-Nahl, 16/66. Aynı şekilde arının görevi de bal yapmaktır. “Rabbim, bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin. Sonra meyvelerin (çiceklerinin) hepsinden ye de Rabbimin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir. Onların karnlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.” en-Nahl, 16/68-69.

²⁷ “...Çünkü saygı duyulması gereken O'dur. Bağışlayacak olan da O'dur.” el-Müddessir, 74/56.

²⁸ “...Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir (her işi hikmet ve adalet üzeredir).” Hüd, 11/56.

²⁹ “...Şüphesiz ki Allah sözünden asla dönmez.” Âl-i İmrân, 3/9. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/80.

³⁰ Şu âyetler Yüce Allah'ın kendi koyduğu kurallara uydüğünü göstermektedir: “Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden bemen cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı...” en-Nahl, 16/61. “Eğer Allah, insanları yaptıkları yüzünden bemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin üzerinde hiçbir canlı bırakmazdı...” el-Fâtır, 35/45.

³¹ “Düşünesiniz diye Allah size âyetlerini böyle açıklamaktadır.” Bakara, 2/242; “...Biz bu mesajları bakikati kavrayabilecek insanlar için açık ve anlaşılır kılmaktayız!” el-En'âm, 61/98; “...İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.” en-Nahl, 16/44; “...O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” en-Nahl, 16/90.

olur, Allah dilerse yapmaz mı hiç? Allah dilerse olmaz mı hiç?" gibi söylemlerle Kur'ân'da haber verilen tüm o ilkeleri göz ardı ederek zanna dayalı böyle bir düşünceyi savunmak isabetli değildir. Zira zan, hiçbir zaman gerçeğin yerini tutmaz.³² Kaldı ki eğer böyle yapılacak olursa o takdirde hemen hemen her konuda "Yüce Allah dilerse yapmaz mı hiç?" denilerek her şeyi savunmak, muhatabı susturmak, müslümanları yanıltmak ve dinî bilgisi yetersiz kimseleri menfi anlamda etkilemek söz konusu olabilir. Bunun da bir sonu gelmez; oysa teselsül batıldır. Dolayısıyla bu tür sözlerden ziyade ikna edici delillerin ortaya konulması icap eder.

Bu rivâyeti inceleyen Ebû Şehbe (ö. 1403/1982), "rivâyetin her ne kadar bir senedi olsa da Ka'b el-Ahbâr (ö. 32/652) ve benzerlerinin naklettiği İsrâiliyat'tan olduğunu söylemiş, bu sözü Nebî'ye atfetmenin büyük bir hata ve gaflet olduğunu belirtmiş ve bunları zındıkların İslâm'a kurdukları tuzaklar" olarak değerlendirmiştir.³³

Sonuç olarak, Ebû Şehbe'nin kanaati yerinde olup, böyle bir sözü Hz. Muhammed'e nispet etmek doğru değildir. Dolayısıyla incelediğimiz rivâyet mevzûdur.

2. Ebû Saîd el-Hudrî Rivâyeti

"Ebû Saîd el-Hudrî, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: "Ye'cûc ve Me'cûc seddi açılır. Allah Teâlâ'nın; "Onlar her tepeden sel gibi bızlıca akıp giderler"³⁴ âyetinde buyurduğu gibi seddi aşıp yeryüzünü istila ederler (her tarafa yayılırlar). Müslümanlar onlardan uzak dururlar; (kasaba ve köylerde) kalanları da şehirlere ve kalelere sığınırlar. Onlar deve, sığır, koyun, keçi sürülerini de yanlarına alırlar (ve meraya göndermezler). Ta ki Ye'cûc ve Me'cûc bir nebre rastlar ve nebrin bütün suyunu içip tüketir; geride hiçbir şey bırakmazlar. Onların peşlerinden gelenlerden biri şöyle der: 'Daha önce burada su vardı.' (Ye'cûc ve Me'cûc) tüm yeryüzüne egemen olur ve onlardan biri şöyle der: 'Şunlar yeryüzünde yaşayanlardır ve biz onlara üstün geldik (onları yendik). Şimdi sıra (gökte yaşayanlardadır) artık göktekilerle mücadele

³² "Hâlbuki onların bu bususta hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Şüphesiz zan, hakikat namına hiçbir şey ifade etmez." en-Necm, 53/28.

³³ Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *İsrâiliyat ve'l-mevdûât fi kütübî't-tefsîr*, Mek-tebetu's-sünne, Basım yeri ve tarihi yok. s. 247.

³⁴ el-Enbiyâ, 21/96.

edeceğiz (ve onları da yeneceğiz). Derken onlardan birisi kısa mızrağını göğe doğru fırlatır ve mızrak kana bulanmış bir halde geri döner. (Hep birlikte) şöyle derler: 'Göktekileri de öldürdük!' Tam bu esnada Allah Teâlâ onların üzerine çekirge kurtçuğuna benzeyen canlılar gönderir. Bunlar Ye'cûc ve Me'cûc'un boyunlarından yakalar ve onları çekirgelerin ölümü gibi öldürürler. (Ye'cûc ve Me'cûc'un cesetleri) birbirlerinin üzerine yığılıp kalır. Sabah olunca müslümanlar onların seslerini duyamaz olur ve (merak edip) şöyle derler: 'Kim canımı teblikeye atıp onların ne yaptıklarına bakıp gelecek?' Bunun üzerine ölümü göze alan bir adam çıkıp bakar, onları ölmüş olarak bulur ve insanlara şöyle seslenir: 'Müjdeler olsun size! Sevinin! Mubakkak ki düşmanlarınız belak olmuştur. (Bu haber üzerine) insanlar buldukları yerlerden dışarı çıkarlar ve sürülerini de salıverirler. Fakat onlar Ye'cûc ve Me'cûc'un etlerinden başka yiyecek bir ot bulamazlar. Ama hayvanlar onların etlerini yiyerek öyle beslenirler ki, tıpkı güzel ot yiyerek semizlendikleri gibi semizlenirler.'

Rivâyeti Ebû Saîd el-Hudrî'den; İbn Hanbel, İbn Mâce (ö. 273/886), Ebû Yâ'lâ, İbn Hıbbân ve Hâkim tahrir etmişlerdir.

Rivâyetin Sened ve Metin Açısından Tablîli

Önce rivâyetin tariklerini sonra ise isnad şemasını verelim.

Ebû Saîd el-Hudrî → Mahmûd b. Lebid → Âsım b. Ömer b. Katâde → Muhammed b. İshâk b. Yesâr → Ebû Ya'kub → Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd → İBN HANBEL³⁵

Ebû Saîd el-Hudrî → Mahmûd b. Lebid → Âsım b. Ömer b. Katâde → Muhammed b. İshâk b. Yesâr → Yunus b. Bükeyr → Ebû Kureyb → İBN MÂCE³⁶

Ebû Saîd el-Hudrî → Mahmûd b. Lebid → Âsım b. Ömer b. Katâde → Muhammed b. İshâk b. Yesâr → Yunus b. Bükeyr → Ukbe → EBÛ YÂ'LÂ³⁷

Ebû Saîd el-Hudrî → Mahmûd b. Lebid → Âsım b. Ömer b. Katâde → Muhammed b. İshâk b. Yesâr → Ebû Ya'kub → Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd → Züheyr → EBÛ YÂ'LÂ³⁸

³⁵ İbn Hanbel, III, 77.

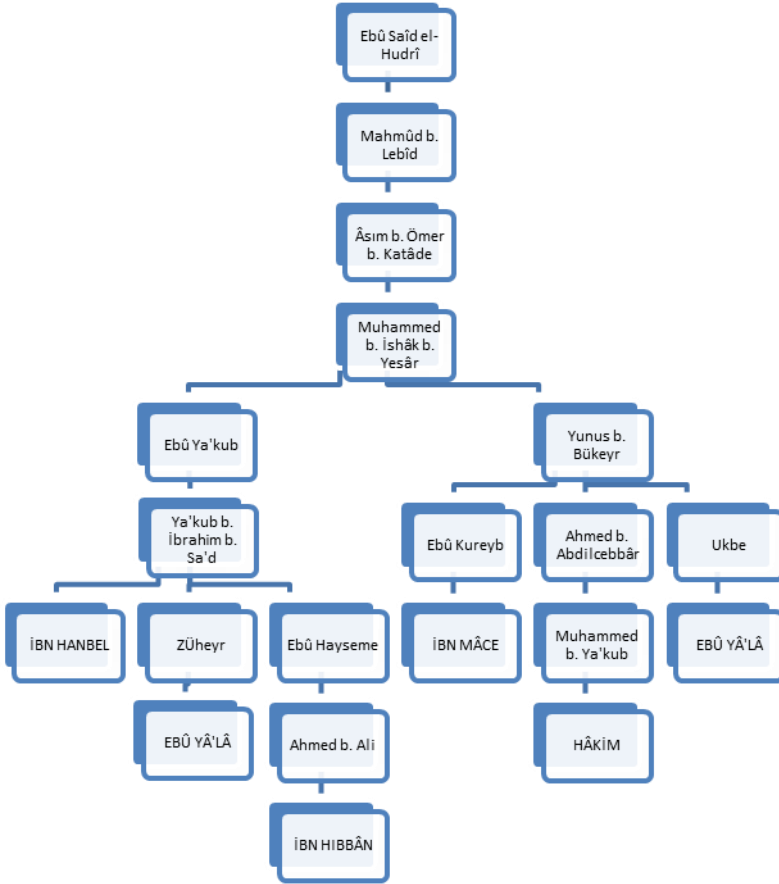
³⁶ İbn Mâce, 36/Fiten, 33 (II, 1363-1364), nr: 4079.

³⁷ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, II, 377, nr: 1144.

³⁸ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, II, 503, nr: 1351.

Ebû Saîd el-Hudrî → Mahmûd b. Lebîd → Âsım b. Ömer b. Katâde → Muhammed b. İshâk b. Yesâr → Ebû Ya'kub → Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd → Ebû Hayseme → Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ → İBN HİBBÂN³⁹

Ebû Saîd el-Hudrî → Mahmûd b. Lebîd → Âsım b. Ömer b. Katâde → Muhammed b. İshâk b. Yesâr → Yunus b. Bükeyr → Ahmed b. Abdilcebbâr → Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kub → HÂKİM⁴⁰

³⁹ İbn Hibbân, Ebû Hâtım el-Bustî, *Sabihu İbn Hibbân*, Thk.: Şu'ayb el-Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1993, XV, 244-245, nr: 6830.

⁴⁰ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 535, nr: 8504.

Senedde yer alan ortak râvîlerden Âsım b. Ömer b. Katâde b. en-Nûman el-Ensârî (ö. 120/738) hakkında İbn Maîn (ö. 233/847), Ebû Zür'a ve Nesâî (ö. 303/925) "sika" hükmünü vermişlerdir.⁴¹

Senedde yer alan diğer ortak râvî *Megâzî* yazarı Muhammed b. İshâk b. Yesâr Ebû Ubeydillah Mevla Abdullah b. Kays b. Mahreme (ö. 150-151/767-768) hakkında ise, Ebû'l-Mu'temir Süleymân b. Tarhân et-Teymî (ö. 143/761) "kezzâb", Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813); "*Kezzâb, Allah rızası için onun hadisini terk ettim*", Hişâm b. Urve (ö. 146/763), Vüheyb b. Hâlid b. Aclân (ö. 165/781) ve Mâlik b. Enes (ö. 179/795) gibi muhaddisler ise; "*Onun kezzâb olduğuna şahitlik ederim*" şeklinde kanaat belirtmişlerdir.⁴² Mâlik b. Enes bir başka yerde; "*Deccâllerden bir deccâl!*" demiştir.⁴³

Ricâl âlimi Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî el-Basrî (ö. 160/776) ise onun hakkında "sadûk",⁴⁴ Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-849), "*Hadisi benim indimde sahibtir*",⁴⁵ İbn Hanbel "hasenu'l-hadîs, leyse bi hucce",⁴⁶ İclî (ö. 261/874) ve İbn Sa'd "sika"⁴⁷ demişlerdir. Yahyâ b. Maîn ise "sika, leyse bi hucce"⁴⁸ ve "leyse bi'l-kaviyy fi'l-hadis", "leyse bihi be's"⁴⁹ şeklinde farklı değerlendirmelerde bulunmuştur. Nesâî "leyse bi'l-kaviyy",⁵⁰ İbn Adî (ö. 365/976), "la be'se bih" demiş,⁵¹ İbn Hibbân (ö. 354/965) onu *Sikat*'ta zikretmiştir.⁵² İbn Hacer ise "onun

⁴¹ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, *Kitâbu'l-cerh ve't-ta'dil*, Dâr-u ihyâ't-türasî'l-Arabî, Beyrut, 1952, VI, 346, nr: 1913; İbn Hacer, *Tebzîb*, V, 47, nr: 85.

⁴² İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâ'r-ricâl*, Thk.: Yahya Muhtar Gazzavî, Dârul-fikr, Beyrut, 1988, VI, 102-112; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, Thk.: Abdullah el-Kâdî, Dârul-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 1406, III, 41, nr: 2883; Mizzî, Cemâlüddin, Ebû'l-Haccac Yusuf b. Zeki, *Tebzîbu'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, Thk.: Beşâr Avâd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1980, XXIV, 415, nr: 5057; Zehebî, *Mizan*, III, 471-472, nr: 7197.

⁴³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 103; Mizzî, *Tebzîb*, XXIV, 415, nr: 5057.

⁴⁴ Zehebî, *el-Muğni*, II, 552, nr: 5275.

⁴⁵ Zehebî, *Mizan*, III, 469, 475, nr: 7197.

⁴⁶ Mizzî, *Tebzîb*, XXIV, 414, nr: 5057; Zehebî, *el-Muğni*, II, 552, nr: 5275.

⁴⁷ Mizzî, *Tebzîb*, XXIV, 424, nr: 5057; İbn Hacer, *Tebzîb*, IX, 39, nr: 51.

⁴⁸ Zehebî, *Mizan*, III, 469, 475, nr: 7197.

⁴⁹ Mizzî, *Tebzîb*, XXIV, 422, nr: 5057; Zehebî, *el-Muğni*, II, 552, nr: 5275; İbn Hacer, *Tebzîb*, IX, 38, nr: 51.

⁵⁰ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 104; Mizzî, *Tebzîb*, XXIV, 424, nr: 5057; Zehebî, *Mizan*, III, 469, 475, nr: 7197; İbn Hacer, *Tebzîb*, IX, 39, nr: 51.

⁵¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, VI, 112.

⁵² İbn Hibbân, *Sikat*, VII, 380, nr: 10534.

zayıf ve mechûl kimselerden tedlis yapmakla meşhur olduğunu” kaydetmiştir.⁵³

Nu'aym b. Hammâd, *Fiten* adlı eserinde İbn Vehb → Zeyd b. Eslem → Ebû Zeyd tarikiyle naklettiği benzer rivâyette farklı olarak, “Ye'cûc ve Me'cûc'un Taberiye Gölü'nün suyunu içip tüketeceğini, onları öldürmek üzere gönderilen bulutun adının “el-Anânü” olduğunu, bu bulutun onların üzerine deve kurtçuğuna benzer kurtçuklar yağdıracağını, bunların Ye'cûc ve Me'cûc'u boyunlarından yakalayıp öldüreceğini, daha sonra Allah'ın bir yağmur gönderip yeryüzünü bunlardan temizleyeceğini, müslümanların onların ok ve yaylarını senelerce yakacaklarını, hayvanların onların leşlerini yiyerek semizleşeceklerini” haber vermektedir.⁵⁴

Haydar Hatipoğlu bu rivâyeti tercüme etmiş, sıhhati konusunda Hâkim'in kanaatine katılmıştır.⁵⁵ et-Tuveycirî ise rivâyette ilgili önceki âlimlerin görüşlerini belirtmiş ancak kendisi herhangi bir kanaat ızhâr etmemiştir.⁵⁶

Kitâb-ı Mukaddes'te geçen “gog ve magog” ile tefsir ve hadis kitaplarında yer alan “Ye'cûc ve Me'cûc” tasvirleri arasında çok dikkat çekici benzerliklerin olduğu görülmektedir. Nitekim bu rivâyette Ye'cûc ve Me'cûc'un sayıları fazla gösterilmeye çalışılırken Ahd-i Atik'deki; “Ye'cûc ve Me'cûc'un sayısı denizin kumu gibidir”⁵⁷ şeklindeki pasajlardan oldukça fazla etkilenildiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, ele aldığımız rivâyetin bütün tariklerinde yer alan Muhammed b. İshâk b. Yesâr adlı râvî cerh edildiğinden ve metinde de Ahd-i Atik'dekine benzer mitolojik muhtevalı bilgiler yer aldığından bu hadis de mevzûdur.

3. Abdullah b. Mes'ûd Rivâyeti

“Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyeten o şöyle dedi: “Resûlullah geceleyin Mîrac'a götürüldüğü zaman orada İbrahim, Mûsâ ve İsâ ile karşılaştı. Kendi

⁵³ İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdekkîn*, s. 51, nr: 125.

⁵⁴ Nu'aym b. Hammâd, el-Mervezî, *Kitâbu'l-fiten*, Thk.: Semîr Emîn ez-Züheyri, Mek-tebetü't-tevhîd, Kahire, 1412/1992, II, 583, nr: 1631.

⁵⁵ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi*, X, 341-342.

⁵⁶ et-Tuveycirî, *İthâfü'l-cemâati*, III, 155-156.

⁵⁷ Kitâb-ı Mukaddes, *Eski ve Yeni Abit (Tevrat ve İncil)*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988, Yuhannanın Vahyi, 20/7-8, s. 272.

aralarında kıyamet hakkında konuştular. Önce İbrahim'den başladılar ve ona kıyametin ne zaman kopacağını sordular. Onun bu konuda hiçbir bilgisi yoktu (benim bu konuda bir bilgim yok dedi).⁵⁸ Sonra Mûsâ'ya kıyametin ne zaman kopacağını sordular. Onun da bu konuda hiçbir bilgisi yoktu (benim bu konuda bir bilgim yok dedi).⁵⁹ Bunun üzerine söz İsa b. Meryem'e verildi ve o şöyle dedi: 'Kıyametin kopmasına yakın olacak şeyler hakkında bana bilgi verildi. Ama kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka hiçbir kimse bilemez. Daba sonra Deccâl'in çıkışını anlattı ve dedi ki: 'Sonra ben inip onu öldürecekim ve insanlar yaşadıkları yerlere/ vatanlarına tekrar dönecekler. (Ancak iş bununla bitmeyecek bu kez) onların karşısına her tepeden sel gibi akıp gelen Ye'cûc ve Me'cûc çıkacak; onlar rastladıkları her suyu içip tüketecek ve uğradıkları her yeri talan edecekler. Bunun üzerine halk feryat figan ederek Allah'tan yardım dileyecek; ben de Allah'a dua ederek Ye'cûc ve Me'cûc'u öldürmesini isteyeceğim. (Benim bu dileğim kabul olunacak) ve yeryüzü onların leşlerinin kokusuyla dolup taşacak. Bunun üzerine (o iğrenç kokudan rahatsız olan) halk feryat figan ederek Allah'tan yardım dileyecek; ben yine dua edeceğim. Allah bir yağmur gönderecek ve yağmur suları onların cesetlerini denizlere taşıyacak (böylece o pis kokular da ortadan kalkmış olacak). Daba sonra dağlar ufaltılıp dağıtılacak ve yeryüzü derinin yayılıp genişlediği gibi genişletilecek. (İşte bütün bunlar gerçekleşince) tıpkı ev halkının gece mi gündüz mü doğum yapacağını bilemediği vakti tamam olmuş (her an doğum yapacak) hamile bir kadının durumunda olduğu gibi insanların da kıyametin ne zaman kopacağını bilemeyecekleri bana bildirildi."

Rivâyeti Abdullah b. Mes'ûd'dan; İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), İbn Hanbel, İbn Mâce, Ebû Yâ'lâ, Şâşi (ö. 335/946), Beyhakî (ö. 458/1066) ve Hâkim tahrir etmişlerdir.

Rivâyetin Sened ve Metin Açısından Tablîli

Önce rivâyetin tariklerini sonra ise isnad şemasını verelim.

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → İBN EBÎ ŞEYBE⁶⁰

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym →

⁵⁸ İbn Hanbel'deki ifade bu şekildedir. Bkz. İbn Hanbel, I, 375.

⁵⁹ İbn Hanbel'deki ifade bu şekildedir. Bkz. İbn Hanbel, I, 375.

⁶⁰ İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *Kitâbu'l-musannef fî'l-ebâdîsi ve'l-âsâr*, Thk.: Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1409, VII, 498, nr: 37525.

el-Avvâm b. Havşeb → Hüseyim → İBN HANBEL⁶¹

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → Muhammed b. Beşşâr → İBN MÂCE⁶²

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → Ebû Hayseme → EBÛ YÂ'LÂ⁶³

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → İsâ b. Ahmed el-Askalânî → ŞÂŞÎ⁶⁴

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Hüseyim → Abdullah b. Mutî' → İsâ b. Ahmed el-Askalânî → ŞÂŞÎ⁶⁵

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → Muhammed b. Mesleme el-Vâstî → Muhammed b. Abdillâh es-Saffâr → HÂKİM⁶⁶

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → Saîd b. Mes'ûd → Muhammed b. Ahmed el-Mahbûbî → HÂKİM⁶⁷

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → el-Hasan b. Mükrem → Ebû Bekr Ahmed b. Selmân → HÂKİM⁶⁸

Abdullah b. Mes'ûd → Mü'sir b. Afâze → Cebele b. Süheym → el-Avvâm b. Havşeb → Yezîd b. Hârun → BEYHAKÎ⁶⁹

⁶¹ İbn Hanbel, I, 375.

⁶² İbn Mâce, 36/Fiten, 33 (II, 1365), nr: 4081.

⁶³ Ebû Yâ'lâ, *Müsned*, IX, 196, nr: 5294.

⁶⁴ Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb, *Müsnedü's-Şâşî*, Thk.: Mahfuzurrahman Zeynulah, Mektebetü'l-ülüm ve'l-hikem, Medine, 1410, II, 271, nr: 845.

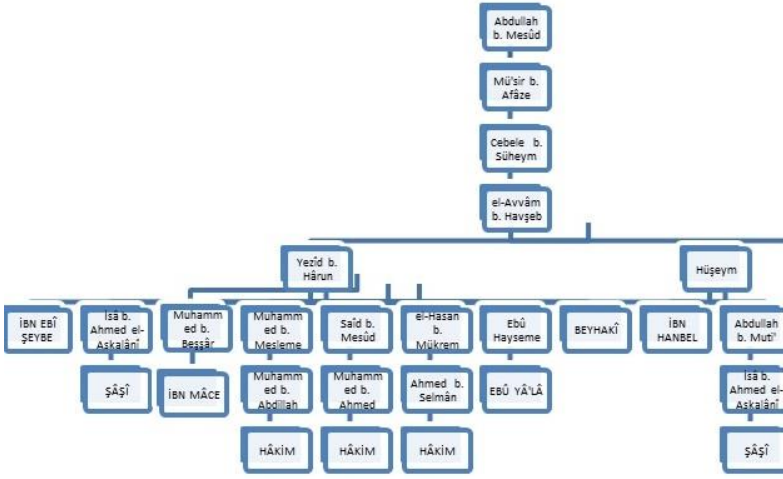
⁶⁵ Şâşî, *Müsnedü's-Şâşî*, II, 272, nr: 846.

⁶⁶ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 588, nr: 8638.

⁶⁷ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 534, nr: 8502.

⁶⁸ Hâkim, *Müstedrek*, II, 416, nr: 3448.

⁶⁹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Şu'abü'l-îmân*, Thk.: Abdulâlî Abdulhamî Hâmid, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1423/2003, XV, 157-158, nr: 38680.

Iclî, senedde yer alan ortak râvîlerden Mü'sir b. Afâze Ebu'l-Müsennâ eş-Şeybânî hakkında "sika" hükmünü vermiş,⁷⁰ İbn Hıbbân onu *Sikat*'ta zikretmiş,⁷¹ Zehebî de, "Iclî ve İbn Hıbbân'ın onu tevsik ettiğini" söylemiştir.⁷² Senedde yer alan diğer ortak râvî Cebele b. Süheym (ö. 125/743) hakkında Yahyâ b. Maîn,⁷³ İbn Hanbel,⁷⁴ Iclî,⁷⁵ Ebü Hâtim (ö. 277/890) ve Nesâî "sika" hükmünü vermiş,⁷⁶ İbn Hıbbân onu *Sikat*'ta zikretmiş,⁷⁷ İbn Hacer de "sika" demiştir.⁷⁸

Senedde yer alan diğer râvî el-Avvâm b. Havşeb (ö. 148/765) hakkında Ebü Zür'â (ö. 264/878) "sika", Ebü Hâtim "sâlihu'l-hadis" demiş,⁷⁹ İbn Hıbbân onu *Sikat*'ta zikretmiş,⁸⁰ İbn Hacer ise "sika" hükmünü vermiştir.⁸¹ Senedde yer alan diğer ortak râvîlerden Yezid b. Hârûn (ö. 206/821) hakkında Ali b. el-Medîni, Ebü Hatim⁸² ve İbn

⁷⁰ Iclî, *Ma'rifetu's-sikât*, II, 303, nr: 1808.

⁷¹ İbn Hıbbân, Ebü Hâtim el-Bustî, *Sikât*, Thk.: Şerefüddin Ahmed, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1975, V, 463, nr: 5735; Mizzî, *Tebzîb*, XXIX, 15, nr: 6231.

⁷² Zehebî, *Kâşif*, II, 300, nr: 5673.

⁷³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerib ve't-tâ'dil*, II, 508, nr: 2091.

⁷⁴ Mizzî, *Tebzîb*, IV, 499, nr: 898.

⁷⁵ Iclî, *Ma'rifetu's-sikât*, I, 265, nr: 211.

⁷⁶ Mizzî, *Tebzîb*, IV, 500, nr: 898.

⁷⁷ İbn Hıbbân, *Sikat*, IV, 109, nr: 2041; Mizzî, *Tebzîb*, IV, 499, nr: 898.

⁷⁸ İbn Hacer, *Takrib*, s. 138, nr: 897.

⁷⁹ Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd, *et-Ta'dil ve't-tecrib*, Thk.: Ebü Lubâbe Hüseyin, Dâru'l-livâ', Riyad, 1986, III, 1168, nr: 1203.

⁸⁰ İbn Hıbbân, *Sikat*, VII, 298 nr: 10161.

⁸¹ İbn Hacer, *Takribu't-tebziib*, s. 433, nr: 5211.

⁸² Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrib*, III, 1408, nr: 1501.

Maîn “sika”,⁸³ İbn Hanbel “hafız, mutkın, sahîhu'l-hadis”,⁸⁴ İclî, “sika, âbid” demiş,⁸⁵ İbn Hibbân onu *Sikat*'ta zikretmiştir.⁸⁶ Bûsîrî ise rivâyetin “isnadının sahîh, râvîlerinin sika olduğunu” söylemiştir.⁸⁷

Görüldüğü üzere seneddeki râvîler hakkında herhangi bir cerh ifadesi söz konusu değildir. İbn Mâce mütercimi Haydar Hatipoğlu da bu rivâyetin sıhhati konusunda Hâkim'in kanaatine katılmıştır.⁸⁸ Ancak Elbânî (ö. 1420/1999) bu rivâyete “zayıf” hükmünü vermiştir.⁸⁹

Sonuç olarak, her ne kadar senedinde cerh edilmiş râvîler bulunmasa da metinde Hz. Muhammed'in söylemesi mümkün olmayan ifadeler yer aldığından bu rivâyet de mevzûdur. Zira aşağıda ele alacağımız Nevvâs b. Sem'ân'dan nakledilen benzer rivâyetin metin tenkidi kısmında konuyla ilgili gerekçelerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

4. Nevvâs b. Sem'ân Rivâyeti

Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili Nevvâs b. Sem'ân'dan nakledilen iki rivâyet söz konusudur. İlk önce Müslim'in *Sabîb*'inde tahrîc ettiği şu rivâyeti inceleyelim:

“Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî şöyle dedi: ‘Bir sabah Resûlullah Deccâlî andı ve onun hakkında alçaltma ve yükseltme yaptı (hem onu öven/ büyüten hem de yeren/ küçülten ilginç sözler söyledi). Öyle ki biz onu (yakınımızdaki) burma bahçeliğinde zannettik. Akşam olup Resûlullah'm yanına vardığımızda bizdeki bu zannı (hâli, merakı) anladı ve bize; ‘Bu hâliniz nedir?’ diye sordu. Biz de: ‘Ey Allah'm Resûlü! Sabableyin bize Deccâlî anlattın, onun hakkında öyle alçaltma ve yükseltmeler yaptın ki biz onu burmalıkta zannettik’ dedik. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: ‘Asıl sizin adınıza beni en çok korkutan (endişelendiren) şey Deccâl'den başkasıdır. Eğer ben sizin içinizdeyken Deccâl çıkarsa ben ona galebe çalarım (onun çaresine bakarım). Ama ben sizin

⁸³ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîb*, III, 1168, nr: 1203.

⁸⁴ İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman, *Târîbu esmâ's-sikât*, Thk.: Abdulmu'tî Emin Kalacı, Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, 2011, s. 14, nr: 27; Nevevî, *Tebzîbu'l-esmâ*, I, 725, nr: 700; İbn Hacer, *Tebzîb*, XI, 321, nr: 612; İbn Hacer, *Takrîb*, s. 606, nr: 7789.

⁸⁵ Mizzî, *Tebzîb*, XXXII, 267, nr: 7061.

⁸⁶ İbn Hibbân, *Sikat*, VII, 632, nr: 11823.

⁸⁷ Bûsîrî, *Misbâh*, IV, 202.

⁸⁸ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi*, X, 344-345.

⁸⁹ Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletü'l-ebâdisi'd-daîfe ve'l-mevdüa*, Dâru'l-meârif, Riyad, 1412/1992, IX, 307-308, nr: 4318.

aranızda yokken o çıkacak olursa herkes kendi başının çaresine baksın (kendini müdafaa etsin). Allah, her müslüman üzerine benim halefimdir (ben her mü'mini Rabbime havale/ emanet ederim).

Bu Deccâl (sevimsiz) kıvrıkcık saçlı bir gençtir. Gözünün biri dışarı fırlamıştır. Ben onu Abduluzzâ b. Katan'a⁹⁰ benzetirim. Sizden her kim ona erişirse Kehf sûresinin ilk âyetlerini okusun. Deccâl, Şam ile Irak arasındaki bir yerden çıkacak ve süratle sağa sola fesat saçacaktır. Ey Allah'ın kulları! Siz de sabırlı olunuz!" Biz; "Ey Allah'ın Resûlü! O yeryüzünde ne kadar kalacak?" diye sorduk. Resûlullah; "Kırk gün kalacak. Ancak (o kırk günün) bir günü bir sene gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi ve diğer günleri de sizin günleriniz gibi olacaktır" buyurdu. Bunun üzerine biz; "Ey Allah'ın Resûlü! Bu bir sene gibi olacak günde bir günün namazı bize kâfi gelecek mi?" dedik. O da: "Hayır (gelmez)! Siz onun miktarını (normal günlerinizdeki namaz vakti kadar) kendiniz tayin ediniz (ve namazlarımızı kılmız)" buyurdu.

(Bu sefer) biz; "Ey Allah'ın Resûlü! Onun yeryüzündeki bızı nasıl olacak?" diye sorduk. O da; "Arkasından rüzgâr esen yağmur gibidir. O (Deccâl) bir kavmin yanına gelerek onları (kendine) davet edecek. Onlar da ona iman edecek ve onun bu davetine icabet edecekler. O, gökyüzüne emredecek yağmur yağdıracak, yere emredecek ot bitirecek. Akşam olunca (o kavmin) deve sürüleri evlerine alabildiğince uzun hörgüçlü (iyi beslenmiş/ etlenmiş halde), bol sütlü ve böğürleri dolu (karımları doymuş) olarak dönecekler. Sonra (bu Deccâl) bir başka kavmin yanına gelerek onları (kendine iman etmeye) davet edecek. Fakat bu kavim, onun sözünü reddedecek (ona inanmayacaklar). O da yanlarından savuşup gidecek. Fakat bu kavim kıtlık içinde sabahlayacak ve ellerinde hiçbir malları kalmayacak. (Daha sonra bu Deccâl) bir harabeliğe uğrayacak ve ona; "Defineleri/ hazineleri çıkart" diyecek. Harabedeki defineler, tıpkı bal arısı topluluklarının kendi arı beylerinin peşine düşüp gitmeleri gibi onun ardına takılıp gidecekler.

Sonra bu Deccâl, genç ve yakışıklı bir adamı çağırarak, kılıçla vurup onu ikiye bölecek, her bir parçasını bir ok atımı mesafeye fırlatıp atacak. Sonra (öldürdüğü) o genci geri çağırarak. O genç (onun yanına) gülererek, yüzü parlak ve sevinçli bir halde (yeniden dirilmiş olarak dönüp) gelecek.

⁹⁰ Abduluzzâ b. Katan, Huzâa kabilesinden olup İslam gelmeden evvel ölmüştür. Anne-si Hâl bnt. Hüveylid'dir. Hz. Hatice onun teyzesidir. Bkz. Sofuoğlu, Mehmed, *Sabih-i Müslim ve Tercemesi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1970, VIII, 479, 53 nolu dipnot.

İşte tam bu esnada Allah Teâlâ, Mesih b. Meryem'i (yeryüzüne) gönderecek. Mesih, Dimesk'in doğusundaki Ak Minare'ye iki renkli (boyalı) elbise içinde ve elleri de iki meleğin kanatları üzerinde inecek. Başını eğdiği zaman su damlayacak, kaldırdığı zaman başından inci gibi gümüş taneleri aşağı doğru yuvarlanacak. Onun nefesinin kokusunu duyan her kâfir mutlaka ölecek. Nefesi ise gözünün gördüğü yere varacak. Mesih bu adamı (Deccâl'i) arayacak, nihayet onu Lü'd Kapısı'nda⁹¹ bulacak ve derhal (orada) öldürecek.

Sonra İsa b. Meryem'in yanına Allah'ın bu adamın şerrinden kendilerini koruduğu bir kavim gelecek. İsa onların (korku, sıkıntı ve endişelerini gidermek için) yüzlerini silecek (onları sakinleştirecek) ve onlara cennetteki derecelerini söyleyecek. İsa bu halde iken Allah Teâlâ İsa'ya; 'Ben (şimdi) öyle birtakım kullar çıkardım ki, onları öldürmeye kimsenin gücü yetmez. Şimdi sen kullarımı Tûr (Dağın)'a götür ve onları koru(mak için sağlam sığınak ve kaleler yap)!' diye vahyedecek ve Allah Teâlâ, Ye'cûc ve Me'cûc'u gönderecek. Bunlar her tepeden hızlı bir şekilde sel gibi akıp gelecek. Bunların önden gelenleri Taberiye Gölü'ne uğrayacak ve içindeki suyu içecekler. Sonradan gelenleri de oraya uğrayacak ve 'Bu gölde eskiden su vardı (şimdi hiçbir şey kalmamış)' diyecekler. Nebî İsa ve arkadaşları, bunlar tarafından mubasara edilecek. O gün (kuşatma ve ambargodan dolayı) bir öküzün başı bugün ki yüz altından daha kıymetli olacak. Bunun üzerine Nebî İsa ve arkadaşları, Allah'a dua ve niyazda bulunacaklar. Allah da Ye'cûc ve Me'cûc'un boyunlarına musallat olacak deve kurdu (sürüleri) gönderecek. Ye'cûc ve Me'cûc, tıpkı bir kişinin ölümü gibi (toplu halde) helak olup gidecek. Sonra Nebî İsa ve arkadaşları, buldukları (Tûr Dağı'ndan) aşağı inecekler. Yeryüzünde onların leş ve pislikleriyle dolmadık bir karış yer bile kalmayacak. Nebî İsa ve arkadaşları, Allah'a dua edip yalvaracaklar. Allah Teâlâ, tıpkı Horasan develerinin boyunları gibi (devasa) kuşlar gönderecek; bu kuşlar onların kokuşmuş cesetlerini kapıp Allah'ın dilediği yere atacaklar. Sonra Allah öyle (şiddetli) bir yağmur yağdıracak ki, o yağmura ne kerpiç ev ne de çadırlar dayanabilecek. Bu yağmur yeryüzünü öyle bir yıkayacak ki, onu cilalı ayna gibi (tertemiz, pırıl pırıl) yapacak. Sonra yeryüzüne; 'Mahsulünü bitir! Bereketini tekrar getir!' denilecek. İşte o gün (on ve kırk kişi arasındaki) insanlar bir tek nar yiyecek ve o devasa narın kabuğunun çanağı altında (yatıp) gölgelenecekler (dinlenecekler).

⁹¹ Lü'd Kapısı, Beyt-i Makdis'e yakın bir beldedir. Bkz. Sofuoğlu, a.g.e., VIII, 479, 53 nolu dipnot.

Süte bereket verilecek. Öyle ki yeni doğurmuş bir devenin sütü “büyük bir grup insana” yetecek; yeni doğurmuş bir sığırın sütü “bir kabileye” kâfi gelecek; yeni doğurmuş bir koyunun sütü de “bir oymağı” doyuracak. İşte onlar bu halde iken Allah Teâlâ güzel bir rüzgâr gönderecek, bu rüzgâr onları koltuklarının altlarından yakalayacak, her mü'minin ve her müslümanın rubunu kabzedecek. Yeryüzünde sadece insanların kötülere kalacak ve bunlar da meydanda eşekler gibi alenen çiftleşecekler. İşte kıyamet bunların üzerine kopacak!”

Rivâyeti Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî'den; İbn Hanbel, Müslim, İbn Mâce, Tirmizî, Taberânî ve Hâkim tahrir etmişlerdir.

Rivâyetin Sened ve Metin Açısından Tablîli

Önce rivâyetin tariklerini sonra ise isnad şemasını verelim.

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâî → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → el-Velîd b. Müslim → İBN HANBEL⁹²

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâî → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → el-Velîd b. Müslim → Ebû Hayseme Züheyr b. Harb → MÜSLİM⁹³

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâî → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → el-Velîd b. Müslim → Muhammed b. Mihran Ebû Ca'fer er-Râzî (ö. 238-239/852-853) → MÜSLİM⁹⁴

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → (Yahyâ b. Câbir et-Tâî) → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Yahyâ b. Hamza → Hişâm b. Ammâr → İBN MÂCE⁹⁵

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâî → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → el-Velîd b. Müslim ve Abdullah b. Abdurrahman b.

⁹² İbn Hanbel, IV, 181-182.

⁹³ Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, *Sabîbu Müslim*, Thk.: M. Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, 52/Fiten, 20 (III, 2250-2255), nr: 110.

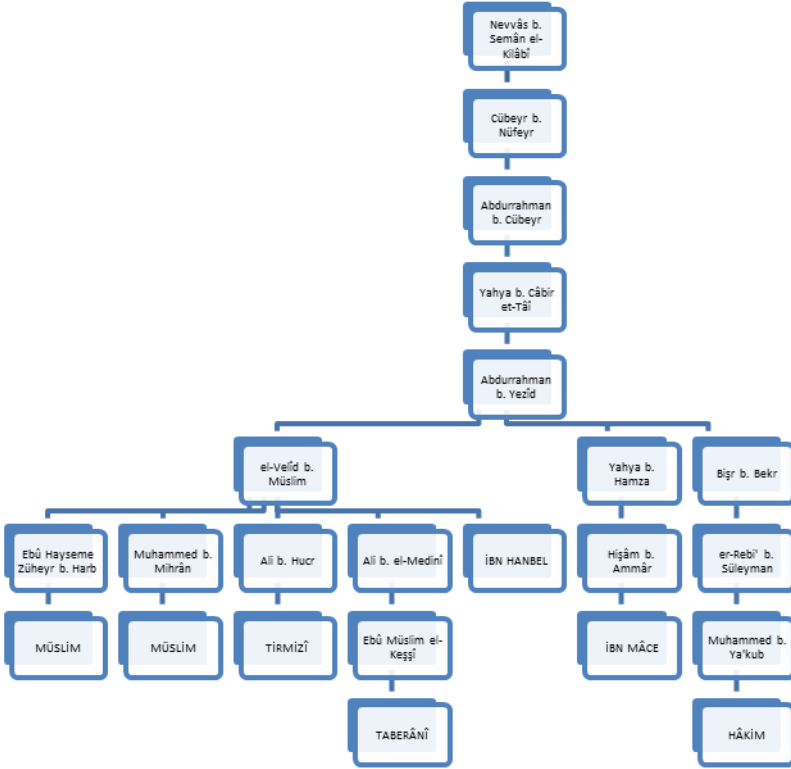
⁹⁴ Müslim, 52/Fiten, 20 (III, 2250-2255), nr: 110.

⁹⁵ İbn Mâce, 36/Fiten, 33 (II, 1356-1359), nr: 4075.

Yezîd b. Câbir → Ali b. Huçr → TİRMİZÎ⁹⁶

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâi → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → el-Velîd b. Müslim → Ali b. el-Medinî → Ebû Müslim el-Keşşî → TABERÂNÎ⁹⁷

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâi → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Bişr b. Bekr et-Tenîsî → Ebû Muhammed er-Rebi' b. Süleyman b. Kâmil er-Ramâdî → Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb → HÂKİM⁹⁸

⁹⁶ Tirmizî, 31/Fiten, 59, (IV, 510-514), nr: 2240.

⁹⁷ Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Thk.: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1984, I, 354, nr: 614.

⁹⁸ Hâkim, *Müstedrek*, IV, 537, nr: 8508.

Bu rivâyeti nakleden Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî bir sahâbî olup Şam'da yaşamıştır.⁹⁹

Senedde yer alan ortak râvilerden Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî (ö. 80/699) hakkında İbn Sa'd, Ebû Zür'a, Ebû Hatim¹⁰⁰ ve İclî¹⁰¹ "sika" hükmünü vermişlerdir. İbn Hıbbân onun Cahiliye dönemini idrak ettiğini, ancak sahâbî olmadığını, hicri 80 yılında vefat ettiğini ifade etmiş ve onu *Sikat*'ta zikretmiştir.¹⁰² Zehebî ise onun "sika" olduğunu ve hicri 75 yılında öldüğünü söylemiştir.¹⁰³ İbn Hacer ise tabiîn büyüklerinden olup Hz. Ebû Bekir'in hilafeti esnasında müslüman olduğunu kaydetmiştir.¹⁰⁴

Senedde yer alan diğer ortak râvilerden Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr (ö. 118/736) hakkında İbn Sa'd, "sika" demiş, ancak "bazı kimselerin onun hadisini reddettiğini" de kayda geçirmiştir.¹⁰⁵ Ebû Zür'a ve Nesâî "sika", Ebû Hâtim "sâlihu'l-hadîs" hükmünü vermişlerdir.¹⁰⁶ İbn Hıbbân onu *Sikat*'ta zikretmiş,¹⁰⁷ Zehebî ise onun "sika" olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸ Senedde yer alan diğer ortak râvilerden Yahyâ b. Câbir et-Tâî Ebû Amr el-Hımsî el-Kâdî (ö. 126/744) hakkında İbn Maîn,¹⁰⁹ Dârimî¹¹⁰ ve İclî "sika",¹¹¹ Ebû Hâtim ise "sâlihu'l-hadîs" hükmünü vermişlerdir.¹¹² İbn Hıbbân onu *Sikat*'ta zikretmiş,¹¹³ Zehebî ise onun "sadûk" olduğunu söylemiştir.¹¹⁴

⁹⁹ Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî hakkında bilgi için bkz. İbn Hıbbân, *Sikat*, III, 411, 422, nr: 1355, 1383; Mizzî, *Tebzîb*, XXX, 37, nr: 6486; Zehebî, *Kâşif*, II, 327, nr: 5886; İbn Hacer, *Tebzîb*, X, 429, nr: 869.

¹⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, II, 513, nr: 2116; Mizzî, *Tebzîb*, IV, 509-510, nr: 905; İbn Hacer, *Tebzîb*, II, 56-57, nr: 103.

¹⁰¹ İclî, *Ma'rîfetu's-Sikat*, I, 266, nr: 212.

¹⁰² İbn Hıbbân, *Sikat*, IV, 111, nr: 2051.

¹⁰³ Zehebî, *Kâşif*, I, 290, nr: 761.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Tebzîb*, II, 56-57, nr: 103.

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Tebzîb*, VI, 140, nr: 314.

¹⁰⁶ İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, V, 221, nr: 1041; İbn Hacer, *Tebzîb*, VI, 139-140, nr: 314; Mizzî, *Tebzîb*, XVIII, 26-27, nr: 3782.

¹⁰⁷ İbn Hıbbân, *Sikat*, V, 79, nr: 3941.

¹⁰⁸ Zehebî, *Kâşif*, I, 624, nr: 3164.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Tebzîb*, XI, 168, nr: 322.

¹¹⁰ Mizzî, *Tebzîb*, XXXI, 250, nr: 6799.

¹¹¹ İclî, *Ma'rîfetu's-Sikat*, II, 349, nr: 1965.

¹¹² İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, IX, 133, nr: 559; İbn Hacer, *Tebzîb*, XI, 168, nr: 322.

¹¹³ İbn Hıbbân, *Sikat*, V, 520, 526 nr: 6028, 6052.

¹¹⁴ Zehebî, *Kâşif*, II, 363, nr: 6143.

Senedde yer alan diğer ortak râvilerden Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir el-Ezdî eş-Şâmî (ö. 153/769) hakkında İbn Maîn¹¹⁵ ve İclî “sika”,¹¹⁶ İbn Hanbel “leyse bihi be’s”,¹¹⁷ Ebû Hâtim “sika, sadûk, la be’s bih” hükmünü vermiş,¹¹⁸ İbn Hıbbân onu *Sikat*’ta zikretmiştir.¹¹⁹

Senedde yer alan diğer ortak râvilerden el-Velîd b. Müslim el-Kuraşî el-Emevî Ebu’l-Abbâs ed-Dimeşki’ye (ö. 194-195/809-810) gelince onun hakkında İbn Sa’d,¹²⁰ İclî ve Ebû Zür’a¹²¹ “sika” hükmünü vermiş, İbn Hanbel; “Şamlular içinde el-Velîd b. Müslim’den daha akıllımsı görmedim” demiş,¹²² ancak “onun hatasının çok olduğunu” da söylemiştir.¹²³ Bir başka sefer kendisine onun hakkında sorulunca “(و كان رفعا) çok yanılan, çok karıştıran (mevkûf ve maktû’ rivâyetleri merfû yapan) biriydi” demekten de çekinmemiştir.¹²⁴ İbn Hıbbân onu *Sikat*’ta zikretmiş, ancak “isim ve künyeleri değiştirdiğini” de kaydetmiştir.¹²⁵ Ebu’l-Ferec İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) ise tedlis yaptığına dikkat çekip onu tenkit etmiştir.¹²⁶ İbn Hacer “sika olduğunu söylemiş ancak tedlis yaptığını” da belirtmiştir.¹²⁷ Suyûtî (ö. 911/1505) ise onu *Esmâu’l-Müdellesin*¹²⁸ adlı eserinde zikretmiştir.

Yahyâ b. Maîn, bir başka yerde “*el-Velîd b. Müslim’in, Yûsuf b. es-Sefer’den Evzâî’nin hadislerini naklettiğini, Yûsuf b. es-Sefer’in ise kezzâb*” olduğunu ifade etmiştir.¹²⁹ Nitekim Heysem b. Hârice, el-Velîd b. Müslim’in bizzat yüzüne karşı “*Evzâî’nin hadislerini bu şekilde rivâyet etmesinin ve tedlis yapmasının doğru olmadığını*” söylemiş, ancak el-Velîd b. Müslim bu uyarılara hiç iltifat etmemiştir. Dârekutnî (ö. 385/995);

¹¹⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerb*, V, 300, nr: 1421; Mizzî, *Tebzib*, XVIII, 8, nr:3992.

¹¹⁶ İclî, *Ma’rifetu’s-sikat*, II, 90, nr: 1088.

¹¹⁷ Mizzî, *Tebzib*, XVIII, 7, nr:3992.

¹¹⁸ İbn Ebî Hâtim, *Cerb*, V, 300, nr: 1421; Bâcî, *Tâdil ve’t-tecrib*, II, 979, nr: 917.

¹¹⁹ İbn Hıbbân, *Sikat*, VII, 81-82, nr: 9098.

¹²⁰ Mizzî, *Tebzib*, XXXI, 91, nr: 6737; İbn Hacer, *Tebzib*, XI, 134, nr: 254.

¹²¹ Mizzî, *Tebzib*, XXXI, 94, nr: 6737

¹²² Mizzî, *Tebzib*, XXXI, 92, nr: 6737; İbn Hacer, *Tebzib*, XI, 134, nr: 254.

¹²³ Mizzî, *Tebzib*, XXXI, 96, nr: 6737; İbn Hacer, *Tebzib*, XI, 135, nr: 254.

¹²⁴ İbn Hacer, *Tebzib*, XI, 136, nr: 254.

¹²⁵ İbn Hıbbân, *Sikat*, IX, 222, nr: 16118.

¹²⁶ İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III, 187, nr: 3671.

¹²⁷ İbn Hacer, *Takrib*, s. 584, nr: 7456.

¹²⁸ Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Esmâu’l-müdellesin*, Thk.: Mahmûd Muhammed Mahmûd Hasan, Dârü’l-cil, Beyrut, ts., s. 102, nr: 63.

¹²⁹ İbn Hacer, *Lisânu’l-mizân*, Dâr-u ihyâi’t-türası’l-Arabî, Beyrut, 1995, VI, 323.

“el-Velîd b. Müslim’in Evzâî’den rivâyet ederken seneddeki zayıf râvîleri sika râvîlerle değiştirdiği” tespit edip kayda geçirmiştir.¹³⁰ Bedrüddîn el-Aynî (ö. 855/1451) de; “el-Velîd b. Müslim’in İbn Cüreyc ve Evzâî’den hadîs rivâyet ettiğinde mu’temed olmadığını, çünkü onun yalancılardan tedlis yaptığı” belirtmiştir.¹³¹

Nitekim el-Velîd b. Müslim’in kendisinden hadîs rivâyet ettiği Evzâî’nin kâtibi Yûsuf b. es-Sefer Ebu’l-Feyz ed-Dimeşkî cerh edilmiş bir râvîdir.¹³² Onun hakkında İbn Maîn, “kezzâb”,¹³³ Ebû Zür’a ve başkaları “metrûk” hükmünü vermişlerdir.¹³⁴ Ebû Zür’a bir başka yerde “zâhibu’l-hadîs” değerlendirmesi yapmış, Ebû Hâtim, “münkeru’l-hadîs cidden” demiştir.¹³⁵ Nesâî, “leyse bi-sika, hadîsi yazılmaz”,¹³⁶ bir başka yerde “metrûku’l-hadîs”¹³⁷ demiş, es-Sâcî (ö. 307/920) ve Ukaylî (ö. 322/934) de “zayıf” olduğunu söylemişlerdir.¹³⁸ İbn Hibbân; “Yusuf b. es-Sefer’in Evzâî’den münker rivâyetler naklettiğini” kaydetmiş,¹³⁹ “kendisiyle ihticacın caiz olmadığını” söylemiştir.¹⁴⁰ İbn Adî, onunla ilgili bir yerde; “Bâtıl rivâyetler nakleder”,¹⁴¹ başka bir yerde ise “Mevzû hadîsler rivâyet eder”¹⁴² değerlendirmesi yapmıştır. Dârekutnî, “metrûk, yalan söyler” demiştir.¹⁴³ İbn Abdilberr (ö. 463/1071); “Onun münkeru’l-hadîs olduğunda icma vardır”,¹⁴⁴ Beyhaki¹⁴⁵ ve Cûzcanî (ö. 259/873)¹⁴⁶ ise, “Ha-

¹³⁰ Mizzî, *Tebzîb*, XXXI, 97, nr: 6737; İbn Hacer, *Tebzîb*, XI, 134-135, nr: 254; İbn Hacer, *Lisânu’l-mizân*, VI, 322-323.

¹³¹ el-Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Megâni’l-abyâr fî şerhi esâmî ricâli meâni’l-âsâr*, Thk.: Ebû Abdullâh Muhammed Hasan, Basım yeri ve tarihi yok, V, 191, nr: 2522.

¹³² İbn Hacer, *Lisânu’l-mizân*, VI, 323.

¹³³ İbn Hacer, *Lisânu’l-mizân*, VI, 322-323.

¹³⁴ Zehebî, *el-Mizânul-ittidâl fî nakdi’r-ricâl*, Thk.: Ali Muhammed Muavid/ Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, 1995, VII, 298.

¹³⁵ İbn Ebî Hâtim, *Cerb*, IX, 223, nr: 935.

¹³⁶ Zehebî, *Mizân*, VII, 297, nr: 9879; İbn Hacer, *Lisan*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹³⁷ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 163, nr: 2068; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III, 220, nr: 3853.

¹³⁸ İbn Hacer, *Lisan*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹³⁹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî, *Kitâbu’l-mecrûbîn*, Thk.: Mahmud İbrâhim Ziyâd, Dâru’l-va’y, Halep, ts., III, 136, nr: 1236; İbnü’l-Cevzî, *el-İlelül-mütenâbiye fî’l-ebâdisi’l-vâbiye*, Thk.: Halil el-Mis, Dâru’l-kütübîl-ilmîyye, Beyrut, 1403, II, 572, nr: 940.

¹⁴⁰ İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III, 220, nr: 3853.

¹⁴¹ Zehebî, *Mizân*, VII, 298.

¹⁴² İbn Hacer, *Lisan*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹⁴³ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 163, nr: 2068; İbnü’l-Cevzî, *ed-Duafâ*, III, 220, nr: 3853; Zehebî, *Mizân*, VII, 298.

¹⁴⁴ İbn Hacer, *Lisan*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹⁴⁵ Zehebî, *Mizân*, VII, 298.

dis uydurur” demişlerdir. Heysemî de, Yusuf b. es-Sefer'in “metrûk” olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁷

Görüldüğü üzere ele aldığımız rivâyetin İbn Mâce ve Hâkim tarikleri dışındaki bütün senedlerinde yer alan ortak râvî el-Velîd b. Müslim cerh edilmiş olup ondan gelen bu rivâyete ihtiyatlı yaklaşılması gerekmektedir.

Diğer taraftan Nevvâs b. Sem'ân'dan merfû olarak nakledilen mezkûr rivâyeti doğru değerlendirebilmek için Ka'b el-Ahbâr'dan mevkûf olarak gelen ve bazı tefsirlere ve Nu'aym b. Hammâd (ö. 228/842) *Fiten'*ine, Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038) *Hilye'sine* ve Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1052) *Sünen'*ine girmeyi başaran benzer rivâyetlere bakmakta fayda olacağı kanaatindeyiz. Nitekim konuyla ilgili Ka'b el-Ahbâr'dan¹⁴⁸ mevkûf olarak nakledilen rivâyetlerden bazıları şunlardır:

Yahyâ b. Selâm (ö. 200/815) *Tefsîr'*ine Ka'b el-Ahbâr → Ebu'd-Dayf → Humeyd b. Hilâl → Ebû Ümeyye tarikiyle;¹⁴⁹ Abdürrezzâk (ö. 211/826) *Tefsîr'*ine Ka'b el-Ahbâr → Ebu'd-Dayf → Humeyd b. Hilâl → Bir adam → Ma'mer tarikiyle;¹⁵⁰ Nu'aym b. Hammâd *Fiten'*ine, Ka'b el-Ahbâr → Bir adam → Cerrâh → el-Hakem b. Nafi' tarikiyle;¹⁵¹ Taberî, (ö. 310/922) *Tefsîr'*ine Ka'b el-Ahbâr → Ebu'd-Dayf → Humeyd b. Hilâl → Bir adam → Ma'mer → İbn Sevr → İbn Abdilâlâ tarikiyle;¹⁵² İbn Ebî Hâtim (ö. 327/939) *Tefsîr'*ine Ka'b el-Ahbâr'ın sözü olarak;¹⁵³

¹⁴⁶ İbn Hacer, *Lisan*, VI, 322, 323, nr: 1153.

¹⁴⁷ Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Dâru'l-fıkr, Beyrut, 1412, III, 292.

¹⁴⁸ Ka'b el-Ahbâr'ın Ye'cûc ve Me'cûc ile alakalı söylediği bir sözün uydurma olduğu tespit edilip kayıtlara geçirilmiştir. Bkz. Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *İsrâiliyat ve'l-mevduât fî kütübî't-tefsîr*, Mektebetu's-sünne, Basım yeri ve tarihi yok. s. 246.

¹⁴⁹ Yahyâ b. Selâm b. Ebî Sa'lebe, *Tefsîru Yahyâ b. Selâm*, Thk.: Hind Şelbî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1425/2004, I, 207-208, 341-342.

¹⁵⁰ Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nafi' el-Himyerî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, Thk.: Mahmud Muhammed Abduh, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1419, II, 392, nr: 1888.

¹⁵¹ Nu'aym b. Hammâd, *Kitâbu'l-fiten*, II, 587, nr: 1638. Ayrıca bkz. II, 589, nr: 1641.

¹⁵² Taberî, Ebû Ca'fer, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'an*, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetür'-risâle, Beyrut, 1420/2000, XVIII, 529.

¹⁵³ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhamed b. İdrîs, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu'l-bâz, Arabistan, 1419/1998, VII, 2390-2391, nr: 12989.

Ebû Nu'aym el-İsfahânî *Hilye'sine* Ka'b el-Ahbâr → Ebu'd-Dayf → Humeyd b. Hilâl el-Adevî → Süleyman b. Muğîre → Ebu Abdirrahman el-Mukriu → Bişr b. Mûsâ → Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan tarikiyle,¹⁵⁴ Ebû Amr ed-Dânî *Sünen'ine* Ka'b el-Ahbâr → Ebu'd-Dayf → Humeyd b. Hilâl → Ebu Ümeyye → Ebu Muhammed → Muhammed b. Yahyâ → Abdullah b. Muhammed ve Musa b. Abdirrahman → Ziyâd b. Yûnus → Ali b. Muhammed tarikiyle¹⁵⁵ gelen ve incelediğimiz hadisle birebir örtüşen rivâyetleri almışlardır.

Görüldüğü üzere mezkûr rivâyetin arka planında İsrâiliyat nakletmesiyle tenkit edilmiş Ka'b el-Ahbâr gibi bir râvînin izleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Tirmizî, rivâyete “hasen-sahih-garib” hükmünü vermiştir.¹⁵⁶ Ahmed Davudoğlu (ö. 1403/1983) bu rivâyeti tercüme etmiş, Ye'cûc ve Me'cûc'un kimin neslinden geldiği, şekil ve kıyafetleri, yiyip içmeleri, yapacakları tahribat hususunda pek çok mübalağalı sözler söylendiğini, bu sözlerin sağlam delillere dayanmadığını, bu yüzden de bunları şerhine almadığını ifade etmiş ve rivâyetin sıhhati konusunda bir kanaat belirtmemiştir.¹⁵⁷ Günümüz mütercimlerinden Sofuoğlu,¹⁵⁸ Soyyiğit¹⁵⁹ ve Hatipoğlu da bu rivâyeti sadece tercüme etmekle yetinmiş, sıhhati konusunda bir görüş belirtmemişlerdir.¹⁶⁰ et-Tuveycirî de bu uzun rivâyeti zikretmiş, sıhhati konusunda bir şey söylememiştir.¹⁶¹ Taşbolotov ise bu rivâyetin Hz. Peygamber'in cevâmiu'l-kelîm özelliğiyle bağdaşmadığını ve efsanevi ayrıntılar içerdiğini kaydetmiştir.¹⁶²

Günümüz Tefsir araştırmacılarından Cerrahoğlu, “Ye'cûc ve Me'cûc” ile ilgili Zeyneb bnt. Cahş, Ebû Hureyre, Nevvâs b. Sem'ân ve

¹⁵⁴ Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-usfiyâ*, Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut, ts., VI, 23, 24.

¹⁵⁵ Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Saîd b. Osman b. Ömer, *es-Sünenü'l-vâridetü fil-fiten ve gavâ'ilibâ ve's-sâati ve eşrâtibâ*, Thk.: Ridâullah b. Muhammed İdrîs el-Mübârekfûrî, Dâru'l-âsime, Riyad, 1416/1995, VI, 1219, 1220, nr: 678, 679.

¹⁵⁶ Tirmizî, 31/Fiten, 59, (IV, 510-514), nr: 2240.

¹⁵⁷ Davudoğlu, Ahmed, *Sabîb-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1983, XI, 299-300.

¹⁵⁸ Sofuoğlu, *Sabîb-i Müslim ve Tercemesi*, VIII, 475-481.

¹⁵⁹ Soyyiğit, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, IV, 100-103.

¹⁶⁰ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce*, X, 320-326.

¹⁶¹ et-Tuveycirî, *İtbâfu'l-cemâati*, III, 150.

¹⁶² Taşbolotov, *a.g.e.*, s. 58.

İbn Mes'ûd'dan gelen rivâyetleri zikrettikten sonra; “Bu rivâyetlerde, tıpkı âyetlerde olduğu gibi bu kavim hakkında fazla bir bilgi yoktur. Onların isimleri, mevkileri hakkında malumat olmadığı gibi, onların sadece müfsid olduğundan bahsedilmekte ve ifsatlarını ne şekilde icra edeceklerine dair bilgi verilmektedir”¹⁶³ demektedir.

Bu rivâyette dikkat çeken ayrıntı “Ye'cûc ve Me'cûc” motiflerinin Kitâb-ı Mukaddes'te olduğu gibi felaketleri, olumsuzlukları, ezilmişlikleri ve sürgünleri içeriyor olmasıdır. Her hâlından İsrâiliyat ve Mesihiyât olduğu belli olan “hadis görünümlü” anlatılanlar üzerinde dikkatlice düşünüldüğünde şu suallerin akla gelmesi mümkündür:

“Acaba Deccâl denen bu şahıs, böyle olağanüstü işleri nasıl başatabilmektedir? Bir genci hem öldürüp hem de tekrar diriltmektedir? Öldürme ve diriltme vasıfları kime ait vasıflardır?¹⁶⁴ Acaba Deccâl denen bu yaratık böyle olağanüstü yetkileri kimden almıştır? Hz. İsa'yı aşırı derecede yüceltmeyi amaçlayan bu rivâyette onun yeneceği Deccâl'in de tıpkı kendisi gibi mucizeler gösteren bir kahraman olduğu teziyle ne amaçlanmak istenmektedir?”

“Deccâl'in kendisine iman edenlere yağmur yağdırması, ama inanmayanları kıtlık içinde bırakması acaba kimin sıfatlarıdır?¹⁶⁵ Bu, Yüce Allah'tan rol çalma girişimi değilse nedir? Bir insanın böyle bir şey yapabilmesi mümkün müdür? Peygamberlere bile verilmeyen bir yetkinin Deccâl denen bu yaratığa verilmesi nasıl söz konusu olabilir-mektedir?”

“Kur'an'ın ilkelerini özümseyip ona göre hareket etmek ve tedbirli olmak yerine Kehf sûresinin ilk âyetlerini okumakla Deccâl ve benzerlerinin şerrinden kurtulmak mümkün müdür? Eğer Deccâl ve benzerlerinin şerrinden bu âyetleri okuyarak kurtulmak mümkün idiyse

¹⁶³ Cerrahoğlu, *a.g.m.*, s. III.

¹⁶⁴ “Diriltlen ve öldüren O'dur. O'na döneceksiniz.” Yûnus, 10/56; “Doğrusu Biz diriltiriz, Biz öldürürüz, dönüş Bize'dir.” el-Kâf, 50/43. Ayrıca bkz. el-Hicr, 15/23; en-Necm, 53/44.

¹⁶⁵ Yağmuru yağdıran Allah'tır. Bkz. “Allah, gökleri ve yeri yaratan, gökten yağmur indiren ve onunla size rızık olarak türlü meyveler çıkaran, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri emrinize veren, nebirleri de hizmetinize sunandır.” İbrahim, 14/32. Ayrıca bkz. el-Hac, 22/63; el-Ankebût, 29/63; Rûm, 30/24, 46, 48; ez-Zuhuf, 43/11; en-Nebe, 78/14. Kıtlık ile insanları imtihan eden de Allah'tır. Bkz. “Andolsun biz, Firavun ailesini, öğüt alsınlar diye yıllarca süren kıtlık ve ürün eksikliği ile cezalandırdık.” el-A'râf, 7/130. Ayrıca bkz. el-Bakara, 2/155; Yûsuf, 12/48.

müslümanların asırlardan beridir içinde bulunduğu bu acı hâl nedir? Neden müslümanlar ezilmekte ve sömürülmektedir? Nitekim Haydar Hatipoğlu şerhinde hâlâ bu âyetleri okumanın Deccâl'in şerrinden ve fitnesinden korunmaya vesile olacağını söylemekte ve okuyucularına bunu telkin/ tavsiye etmektedir.¹⁶⁶

“Deccâl'in yeryüzünde kırk gün kalacağı, ama bir günün bir sene, bir günün bir ay ve bir günün de bir hafta gibi olacağı şeklinde anlatılanlar “yörüngesinde şaşmadan ilerleyen güneş ve ayın”¹⁶⁷ hareketlerini ters yüz eden yaklaşımlar değilse nedir? Bir günün bir yıl kadar sürmesi akıl alacak şey midir? Böyle bir anlayışı Kur’ân’da haber verilen âyetlerle bağdaştırmak mümkün müdür? Bu anlatılanlar açıkça ilmi gerçeklerle aykırı değil midir?”

“Yerdeki hazinelerin¹⁶⁸ çıkıp Deccâl'in peşinden gitmeleri akıl alacak bir şey midir? Bütün bunlar mitolojilerde anlatılanlarla birebir örtüşmekteyken bunu Hz. Peygamber'in mübarek ağzına yakıştırmak doğru mudur?”

“Kur’ân-ı Kerîm, tüm insanların ölümü tadacaklarını¹⁶⁹ ve kimseye ölümsüzlük verilmediğini¹⁷⁰ defalarca söylemesine rağmen neden hâlâ Hz. İsa'nın gökyüzünde ve canlı olduğu, tekrar dünyaya döneceği iddia edilmektedir? Zorlama yorumlarla âyetlere bunu söyletmeye çalışmak isabetli midir? Hıristiyanların bu beklentisine mevzû hadislerden delil getirmeye çalışmak doğru mudur? Âyetlerle çelişen böyle bir sözü Hz. Peygamber'e söyletmenin ve bunda ısrar etmenin amacı/ anlamı nedir?”¹⁷¹

¹⁶⁶ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce*, X, 325.

¹⁶⁷ “O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yürümektedirler.” el-Enbiyâ, 21/33. Ayrıca bkz. Lokmân, 31/29; Yâsîn, 36/38-40; ez-Zümer, 39/5; Rahmân, 55/5.

¹⁶⁸ Bu hazinelerin olağanüstü şahsiyetlere verilmesinin arka planında Kitâb-ı Mukaddes'teki tuş pasajların etkisinin olduğu söylenebilir: “*Seni admla çağırırım ben Rab, İsrâil'in tanrısı olduğumu anlayasın diye karanlıkta kalmış hazineleri, gizli yerlerde saklı zenginlikleri sana vereceğim...*” Kitâb-ı Mukaddes, İşaya, 45/1-6, s....

¹⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/185; el-Enbiyâ, 21/35; el-Ankebût, 29/57.

¹⁷⁰ “Biz, senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedi mi kalacaklar?” el-Enbiyâ, 21/34; “(Ey Muhammed!) Şüphesiz sen öleceksin ve şüphesiz onlar da öleceklerdir.” ez-Zümer, 39/30.

¹⁷¹ Nüzül-i İsa konusunu bir inanç esası olarak kabul etmenin ve öyle göstermeye çalışmanın doğru olmadığıyla alakalı şu çalışmalara bakılabilir: Karbaşoğlu, M. H., “Hz.

“Melekleri aslı suretleriyle görmek peygamberlere has bir özellik değil midir? Bu rivâyette Hz. İsa'nın ellerinin iki meleğin kanatları üzerinde olduğu halde ineceği iddia edilmektedir. Pekiyi insanlar “meleklerin kanatlarını” nasıl görebileceklerdir? Meleklerle iman gaybın konusu değil midir?¹⁷² Melekler görüldüğünde gayb ortadan kalkacağına göre bu durumu âyetlerle bağdaştırılabilmek nasıl mümkün olacaktır? “İnsanlar melekleri gördükleri zaman iş bitirilir”¹⁷³ diyen Kur'an'a aykırı bu rivâyet nasıl izah edilecektir?”

“Hz. İsa'nın nefesinin kokusunu hisseden her kafirin ölmesi nasıl mümkün olacaktır? Onun gözünün gördüğü her yere bu nefes nasıl ulaşacaktır? Böyle bir iddiaya Kur'an'dan delil getirmek mümkün müdür?”

“Deccâl'i öldüren ve nefesiyle her kâfiri helak eden Nebî İsa, neden Ye'cûc ve Me'cûc'u bir nefesiyle öldürememiştir de Yüce Allah'a dua edip O'ndan yardım istemiştir? Bu bir çelişki değil midir? Sorgulanmadan bu rivâyete inanmak, Yüce Allah'ın bahşettiği akli devre dışı bırakmak¹⁷⁴ değilse nedir?”

“Bir insan, peygamber bile olsa başka insanların cennetteki derecelerini nerden ve nasıl bilecektir? Onlarla cennetteki derecelerine göre nasıl konuşabilecektir? Henüz kıyamet kopmamış, yeniden dirilme yaşanmamış ve hesap görülmemişken cennette kimin dereceyi hak ettiğini Hz. İsa'nın bilebilmesi mümkün müdür? “Allah dilerse ona bildirir” demek ne kadar inandırıcı ve ikna edicidir? Bu rivâyet Hz. İsa'yı “yarı tanrı veya tanrının oğlu” olarak görenlerin bir uydurması

İsa'yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, *İslâmiyât*, C, 3, S. 4, Ankara, 2000, s. 147-168. Ayrıca bkz. Aydın, Hüseyin, “Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Âkabeti Meselesi”, *Kelam Araştırmaları*, 2008, 6:2, s. 17-46. Ancak Hz. İsa'nın gökte yaşadığına ve ahir zamanda mutlaka dünyaya döneceğine inanan ve bunu ısrarla savunanlar da vardır. Bkz. Aydın, Süleyman, “Kur'an Lügati İlmi Açısından Hz. İsa'nın (a.s) Ref'i ve Nüzûlü”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl, 5 Sayı: 9, s. 53-112.

¹⁷² el-Bakara, 2/177, 285.

¹⁷³ “Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki bütün işler Allah'a döndürülür.” el-Bakara, 2/210. Ayrıca bkz. el-En'âm, 6/158; el-Hicr, 15/7-8; el-Furkân, 25/22.

¹⁷⁴ “Şüphesiz, yeryüzünde yürüyen canlıların Allah katında en kötüsü, akıllarını kullanmayan (gerçeği görmek istemeyen) sağırlar, dilsizlerdir.” el-Enfâl, 8/22. “Ve, onların aralarında sana kulak verir gibi yapanlar var; ama, eğer akıllarını kullanmıyorlarsa, sen sesini hiç sağırlara işittirebilir misin?” Yunus, 10/42.

değilse nedir? Düşünmeksizin bu ve benzeri rivâyetleri hadis diye nakletmek, Hz. Muhammed'in otoritesini istismar etmek ve İslâm'ı yanlış tanıtmak doğru mudur?"

"Söz konusu Ye'cûc ve Me'cûc, eğer seddin arkasında ve oradan hiç çıkmadılar ise Taberiye Gölü'nde eskiden su olduğunu nereden bilebilmekte ve 'Bu gölde eskiden su vardı' diyebilmektedirler?"

"Ye'cûc ve Me'cûc'un boyunlarına musallat olacak deve kurdu sürüleri efsanelerde anlatılanlarla tıpatıp örtüşmektedir. Bu kurtçuklar onları öldürmekte ancak daha başka devasa kuş sürüleri gelip bunların cesetlerini bilinmedik yerlere (Kaf Dağı'nın arkasına)¹⁷⁵ götürmektedir. Bu anlatılanlar "Ebâbil Kuşları Efsanesi"nin değişik bir versiyonu gibi durmaktadır. Dolayısıyla ne amaçla üretildiği belli olan bu rivâyeti Hz. Peygamber'e nispet etmek ve müslümanlara hadis diye naklederek onların din algılarını olumsuz anlamda etkilemek/ şekillendirmek doğru bir yaklaşım mıdır?"

"Ye'cûc ve Me'cûc'un zorlu muhasarasından kurtulan ve kıtlık çeken mü'minler, eğer bir öküzün başını arayacak hâle gelmişlerse, yağın o şiddetli yağmurdan sonra evler ve çadırlar yerle bir edilmişse, yeneden toprağın eski haline dönmesi için geçen o sürede bu insanlar ve hayvanlar neyle ve nasıl beslenmişlerdir? Kanaatimizce bu masalı uydu-ran kişi veya kişiler bu konu üzerinde yeterince düşünmemiş ve burada bir açık daha vermişlerdir."

"Zor günlerden sonra bolluk ve bereketin geleceği düşüncesi, genellikle insanlara umut aşılayan kıssacıların sermayesidir. Bu rivâyette de bunun tipik bir örneği görülmektedir. Dolayısıyla "yeni doğurmuş bir sığırın sütünün bir kabileye kâfi geleceği" iddiasını akılla ve mantıkla bağdaştırmak mümkün müdür? Bu mitolojik muhtevalı rivâyet, peygamberlerini mucize gösterme yarışına sokan zihniyetin bir ürünü değilse nedir?"

Sonuç olarak, Ka'b el-Ahbâr ve benzerlerinin naklettiği İsrâiliyat ve Mesihîyat kaynaklı böyle bir sözü Hz. Muhammed'e nispet etmek

¹⁷⁵ Günümüz tefsir araştırmacılarından Mustafa Öztürk de, Ye'cûc ve Me'cûc'un hâlen Zülkarneyn seddinin arkasında mahpus oldukları ve onu aşmaya çalıştıkları tarzındaki geleneksel anlayış ve inanın "Kâf Dağı ve Zümrüd-ü Anka" efsanesinden pek farklı olmadığı kanaatindedir. Bkz. Öztürk, *a.g.m.*, s. 27.

doğru değildir. Nitekim metin tenkidi yapıldığında rivâyette aktarılan bilgilerin Kur'ân-ı Kerîm ve sahih sünnet'in ilkeleriyle bağdaşmadığı görülmektedir. Bu nedenle söz konusu hadis uydurmadır.

Ye'cûc ve Me'cûc ile ilgili Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî'den nakledilen diğer rivâyet ise şöyledir: “*Resûlullah şöyle buyurdu: ‘Müslümanlar Ye'cûc ve Me'cûc'un yaylarını, oklarını, (ok torbalarını/ sadaklarını)*¹⁷⁶ *ve kalkanlarını yedi yıl yakacaklardır.*”

Rivâyeti Nevvâs b. Sem'ân; İbn Mâce, İbn Ebî Âsım (ö. 287/900) ve el-Buhterî (ö. 339/950) tahrir etmişlerdir.

Rivâyetin Sened ve Metin Açısından Tablîli

Önce rivâyetin tariklerini sonra ise isnad şemasını verelim.

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâî → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Yahya b. Hamza → Hişam b. Ammâr → İBN MÂCE¹⁷⁷

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâî → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Abdullah b. Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Hişam b. Ammâr → İBN EBÎ ÂSİM¹⁷⁸

Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî → Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî → Abdurrahman b. Cübeyr → Yahyâ b. Câbir et-Tâî → Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Abdullah b. Abdurrahman b. Yezîd b. Câbir → Süleyman b. Abdurrahman → Ebû Tâhir ed-Dimeşki Ahmed b. Bişr b. Abdilvehhâb → Muhammed → el-BUHTERÎ¹⁷⁹

¹⁷⁶ İbn Ebî Âsım'ın tahrir ettiği rivâyette ilave olarak “ok torbaları” da zikredilmektedir. Bkz. İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk, *el-Âbâd ve'l-mesânî*, Thk.: Faysal Ahmed el-Cevâbira, Dâru'r-râye, Riyad, 1411/1991, III, 165.

¹⁷⁷ İbn Mâce, 36/Fiten, 33 (II, 1359-1360), nr: 4076.

¹⁷⁸ İbn Ebî Âsım, *el-Âbâd*, III, 165, nr: 1495.

¹⁷⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. el-Buhterî, *Mecmu' fihî musamefâti ebî Ca'fer ibn el-Buhterî*, Thk.: Nebî Sadüddin Cerrâr, Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1422/2001, s. 203, 385, nr: 180, 557.

et-Tuveycirî, mezkur rivâyetin isnadının sahih olduğunu söylemiş kendisi herhangi bir görüş belirtmemiştir.¹⁸⁰ Elbânî de rivâyete “sahih” hükmünü vermiştir.¹⁸¹ Haydar Hatipoğlu da rivâyetin sıhhati konusunda bir kanaat belirtmemiştir.¹⁸² Ancak Hatipoğlu, bu rivâyetin doğruluğuna inanarak; “*Bu kavim belak edildikten sonra geriye bırakacakları yay, ok ve kalkanlar o kadar çok olacak ki, müslümanlar bunu odun yerine yedi yıl yakacaklar da tüketemeyecekler*” demiştir.¹⁸³ Oysa bir önceki rivâyette yeryüzünü temizlemek ve ayna gibi pırıl pırıl yapmak için kerpiç ve

¹⁸⁰ et-Tuveycirî, Hammâd b. Abdillâh b. Hammâd Abdirrahman, *el-İbticâc bil-eser alâ men enkerâ el-mebdiyye'l-muntezar*, Riyad, 1403/1983, I, 357.

¹⁸¹ Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddin, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sabîha*, Dâru'l-meârif, Riyad, 1995-2002, IV, 579, nr: 1940.

¹⁸² Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce*, X, 327.

¹⁸³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn-i Mâce*, X, 327.

çadırların bile dayanamayacağı çok şiddetli yağmurların yağacağı ifade edilmiştir. Hal böyleyken bu kadar çok ok, yay ve kalkana bir şey olmadan durması, insanların bunları toplaması ve yakıt olarak kullanması ilginçtir. Ancak bunların gelen sellerle birlikte denize sürükleneceği, tekrar kıyıya vuracağı, insanların da bunları toplayıp yakacakları iddiası ve böyle bir akıl yürütmeye uydurma bir rivâyeti sahiplenmeye çalışmak isabetli değildir. Kaldı ki savaş aletleri her geçen gün daha da gelişmekte, değişmekte ve çeşitlenmektedir. Kalkan, ok, yay ve mızrak artık silah olarak kullanılmamakta, her geçen gün yeni ve modern silahlar icat edilmektedir. Dolayısıyla Kitâb-ı Mukaddes'te geçen “gog ve magog” ile¹⁸⁴ hadislerde geçen “Ye'cûc ve Me'cûc” tasvirleri arasındaki dikkat çekici benzerliklerin olduğu görülmektedir. Örneğin Eski Ahit'te “Ye'cûc ve Me'cûc” ordusunun atlı askerlerden oluştuğu, tamamının zırhlı, kalkanlı, kılıçlı, yay ve okları bulunan kimseler olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁵

Kanaatimizce “Müslümanlar Ye'cûc ve Me'cûc'un yaylarını, oklarını, ok torbalarını ve kalkanlarını yedi yıl yakacaklar” rivâyetinin arkasında Eski Ahit'teki bu ve benzeri pasajların önemli bir etkisi vardır. Nitekim Eski Ahit'teki “...Ye'cûcüler tamamen belak olduktan sonra... ganimetler besapsız olacaktır. Ancak savaş aletleri, silahları, bütün kasabaların, bütün şehirlerin var olan ocaklarında, hamamlarında, bütün fabrikalarında yakmak için yedi sene tutuşturmaya tamamıyla yetecektir”¹⁸⁶ şeklindeki pasajlar ile rivâyette geçen “Müslümanlar Ye'cûc ve Me'cûc'un yaylarını, oklarını, ok torbalarını ve kalkanlarını yedi yıl yakacaklar” ifadesi birebir örtüşmektedir. Sonuç olarak, Kitâb-ı Mukaddes'teki ifadelerle birebir örtüşen bu rivâyet uydurmadır.

Sonuç

Araştırma neticesinde ulaşılan sonuçları şu şekilde ifade etmemiz mümkündür:

¹⁸⁴ Kitâb-ı Mukaddes, Tekvin, 10/2, s. 8; I. Tarihler, 1/5, s. 399; Hezekiel, 38/2, s. 827, 39/1-7, 11, s. 828; Vahiy, 20/7-9, s. 272.

¹⁸⁵ “...Ye'cûcüler tamamen belak olduktan sonra... savaş aletleri, silahları, bütün kasabaların, bütün şehirlerin var olan ocaklarında, hamamlarında, bütün fabrikalarında yakmak için yedi sene tutuşturmaya tamamıyla yetecektir.” Bkz. Kitâb-ı Mukaddes, Hezekiel, 38/1-5, s. 827; 39/1-6, s. 828.

¹⁸⁶ Kitâb-ı Mukaddes, Hezekiel, 39/6-10, s. 828.

Bazı tefsir ve hadis kaynaklarında geçen ve “kıyamet öncesi seddi delecek Ye’cüc ve Me’cüc’un nasıl helak edileceğini” haber veren rivâyetlerin tamamı uydurmadır.

Ye’cüc ve Me’cüc’un nasıl yok edileceğini haber veren mevzû hadislerin oluşumunda İsrâiliyat nakletmesiyle ünlü Ka’b el-Ahbâr’ın bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim vahyin ilk döneminden uzaklaşılmasıyla birlikte yaşanan tarihi süreçte Ehl-i kitap iken müslüman olan Ka’b el-Ahbâr gibi kimseler eski kültürlerini tamamen terk edememiş, bunları İslâm’ın öğretileriyle uzlaştırmaya çalışmış, özellikle tâbîn döneminde bazı müslümanlar tarafından kendilerine sorulan sorulara cevaplar verirken gerekli gereksiz birçok “İsrâîli haberin” İslâmî kaynaklara girmesine neden olmuşlardır. Belirli bir aşamadan sonra da bunları ayırt etmek epey zorlaşmıştır.

Ye’cüc ve Me’cüc’un kimin neslinden geldiği, şekil ve kıyafetleri, yiyip içmeleri ve yapacakları tahribat hususunda akıl ve mantık dışı sözler söylenmiştir. Bunların Kur’ân-ı Kerim’den ve sahih sünnet’ten hiçbir dayanağı yoktur. Nitekim bazı hadislerde haber verilen “Ye’cüc ve Me’cüc” motifleri Kitâb-ı Mukaddes’te anlatılan felaketlerle, olumsuzluklarla, ezilmişliklerle ve sürgünlerle birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla Ehl-i kitab’ın hurafelerini, İsrâiliyat ve Mesihiyât kaynaklı haberleri Hz. Peygamber’in sözüymüş gibi nakletmek ve İslâm’ı yanlış tanıtmak doğru değildir.

Kitâb-ı Mukaddes’te geçen “gog ve magog” ile hadislerde geçen “Ye’cüc ve Me’cüc” tasvirleri arasında çok dikkat çekici benzerlikler mevcuttur. Nitekim Eski Ahit’te “Ye’cüc ve Me’cüc” ordusunun atlı askerlerden oluştuğu, tamamının zırhlı, kalkanlı, kılıçlı, yay ve okları bulunan kimseler olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla “Müslümanlar Ye’cüc ve Me’cüc’un yaylarını, oklarını, ok torbalarını ve kalkanlarını yedi yıl yakacaklar” rivâyetinin arkasında Eski Ahit’teki bu ve benzeri pasajların önemli bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nafi’ el-Himyeri, (ö. 211/826), *Tefsîru Abdürrezzâk*, (I-III), Thk.: Mahmud Muhammed Abduh, Dârul-kütübi’l-ilmîyye, Beyrut, 1419.

- Aydın, Hüseyin, “Kur’ân Bütünlüğü Açısından Hz. İsa’nın Âkıbeti Meselesi”, *Kelam Araştırmaları*, 2008, 6:2, (ss. 17-46).
- Aydın, Süleyman, “Kur’ân Lügati İlmi Açısından Hz. İsa’nın (a.s) Refi ve Nüzûlü”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, Yıl, 5 Sayı: 9, (ss. 53-112).
- el-Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), *Megâmi'l-abyâr fî şerhi esâmî ricâli meâni'l-âsâr*, Thk.: Ebû Abdullah Muhammed Hasan, Basım yeri ve tarihi yok.
- Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd, (ö. 474/1081), *Ta'dil ve't-tecrib*, (I-III), Thk.: Ebû Lubâbe Hüseyin, Dâru'l-livâ', Riyad, 1406/1986.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, (ö. 458/1066), *Şu'abü'l-îman*, (I-XIV), Thk.: Abdülâlî Abdulhamî Hâmid, Mektebetu'r-rüşd, Riyad, 1423/2003.
- Bûsirî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmail b. Kaymaz, (ö. 840/1436), *Misbâhu'z-züccâce fî zevâidi İbn Mâce*, (I-IV), Thk.: Muhammed el-Müntekâ, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, 1403.
- Canan, İbrahim, (ö. 1429/2009), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1988.
- Cârullah, Mûsâ, (ö. 1364/1945), “Kur’ân-ı Kerîm Âyetlerinin Mu'ciz İfadelerine Göre Ye'cûc”, Sad.: Nur Ahmet Kurban, *GÜİFD*, Gümüşhane, 2013, C. 2, Sayı: 4, (ss. 250-282).
- Cerrahoğlu, İsmail, “Ye'cûc - Me'cûc ve Türkler”, *AÜİFD*, Ankara, 1975, C. 20, (ss. 97-125).
- Çelebi, İlyas, *Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler, (Fiten-Melâhim-Kıyamet Alâmetleri)*, Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Davudoğlu, Ahmed, (ö. 1403/1983), *Sabîb-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, (I-XII), Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1983.
- Ebû Amr ed-Dânî, Osman b. Saîd b. Osman b. Ömer (ö. 444/1052), *Sünenu'l-varîdetü fî'l-fiten ve gavoâlihâ ve's-sâati ve eşrâtihâ*, (I-VI), Thk.: Rıdâullah b. Muhammed İdris el-Mübârekfûrî, Dâru'l-âsime, Riyad, 1416/1995.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. el-Buhterî, (ö. 339/950), *Mecmu' fîbi musan-nefâti ebî Ca'fer İbn el-Buhterî*, (I), Thk.: Nebî Sadüddin Cerrâr, Dâru'l-beşâiri'l-İslamiyye, Beyrut, 1422/2001.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ ve*

- tabakâtü'l-asfiryâ*, (I-X+Fihrist), Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, (ö. 1403/1982), *İsrâîliyat ve'l-mevdûât fî kütübî't-tefsîr*, Mektebetu's-sünne, Basım yeri ve tarihi yok.
- Ebû Yâ'lâ, Ahmed b. Ali, (ö. 307/919), *Müsnedü Ebî Yâ'lâ*, (I-XIII), Thk.: Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-türâs, Dımeşk, 1984.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddîn, (ö. 1420/1999), *Silsiletü'l-ebâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa*, (I-XIV), Dâru'l-meârif, Riyad, 1412/1992.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nâsiruddîn, (ö. 1420/1999), *Silsiletü'l-ebâdisi's-sabîha*, (I-VII), Dâru'l-meârif, Riyad, 1995-2002.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Muhammed b. Abdillâh, (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sabîhayn*, (I-IV), Thk.: Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1411/1990.
- Hatipoğlu, Haydar, (ö. 1415/1995), *Sünen-i İbn-i Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (I-X), Kahraman Yay., İstanbul, 1983.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, (ö. 807/1404), *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, (I-X), Dâru'l-fikr, Beyrut, 1412.
- Iclî, Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, (ö. 261/874), *Ma'rifetü's-sikât*, (I-II), Thk.: Abdülalîm Abdülazîm el-Büstevî, Mektebetü'd-Dâr, Medîne, 1405/1985.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, (ö. 365/976), *el-Kâmil fî duafâir-ricâl*, (I-VII), Thk.: Yahya Muhtar Gazzavî, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1404/1988.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk, (ö. 287/900), *el-Âbâd ve'l-mesânî*, (I-VI), Thk.: Faysal Ahmed el-Cevâbira, Dâru'r-râye, Riyad, 1411/1991.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, (ö. 327/938), *Kitâbu'l-cerb ve't-tâ'dîl*, (I-IX), Dâr-u ihyâ't-türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1952.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, (ö. 327/938), *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, Thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetu'l-bâz, Arabistan, 1419/1998.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullâh b. Muhammed, (ö. 235/849), *Kitâbu'l-musannef fî'l-ebâdisi ve'l-âsâr*, (I-VII), Thk.: Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-rüşd,

- Riyad, 1409/1989.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (ö. 852/1448), *Fetbu'l-bâri bi şerh-i Sabîbî'l-Bubârî*, (I-XIII+Muk), Thk.: Abdurrahman Muhammed, Dâr-u İhyâi't-türas, Beyrut, 1404/1988.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (ö. 852/1448), İbn Hacer, *Lisânu'l-mîzân*, (I-X+Muk.), Dâr-u İhyâi't-türasi'l-Arabî, Beyrut, 1995.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (ö. 852/1448), İbn Hacer, *Tabakâtü'l-müdellesîn*, Thk.: Âsım b. Abdullah, Mektebetü'l-menâr, Umman, 1403/1983.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (ö. 852/1448), *Takribü't-tebzîb*, Thk.: Muhammed Avâme, Dâru'r-Reşid, Suriye, 1406/1986,
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, (ö. 852/1448), *Tebzîbu't-tebzîb*, (I-XIV), Dâru'l-fikr, Beyrut, 1404/1984.
- İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, (ö. 241/855), *Müsned*, (I-VI), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî, (ö. 354/965), *Kitâbu'l-mecrûbin*, (I-III), Thk.: Mahmud İbrâhim Ziyâd, Dâru'l-va'y, Haleb, ts.,
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî, (ö. 354/965), *Sabîhu İbn Hibbân*, (I-XVIII), Thk.: Şu'ayb el-Arnaüd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1993.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî, (ö. 354/965), *es-Sikât*, (I-IX), Thk.: Şerefüddin Ahmed, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1975.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, (ö. 273/886), *Sünenü İbn Mâce*, (I-II), Thk.: Muhammed Fuad Abdalbâki, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman, (ö. 385/995), *Târîbu esmâ'is-sikât*, Thk.: Abdulmu'tî Emîn Kalacî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2011.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman (ö. 597/1201), *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, (I-II), Thk. Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1406/1986.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman (ö. 597/1201), *İlelü'l-mütenâbiye fi'l-ebâdisî'l-vâbiye*, (I-II), Thk.: Halil el-Mis, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1403/1989.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b.

- Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, (ö. 606/1210), *el-Câmiu'l-usûl li ebâdisi'r-resûl*, (I-XII), Thk.: Abdulkadir el-Arnaût, Mektebetu dâri'l-beyân, Basım yeri yok, 1969-1972.
- Kırbaşoğlu, M. H., "Hz. İsa'yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkîdi", *İslâmiyât*, Ankara, 2000, C, 3, Sayı: 4, (ss. 147-168).
- Kitâb-ı Mukaddes, *Eski ve Yeni Abit (Tevrat ve İncil)*, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.
- Mizzî, Cemâlüddin, Ebü'l-Haccac Yusuf b. Zeki, (ö. 742/1341), *Tebzîbu'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, (I-XXXV), Thk.: Beşşâr Avâd, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1980.
- Mübârekpûrî, Ebu'l-Ûlâ Muhammed, (ö. 1353/1934), *Tubfetü'l-abvezî bi şerhi Câmîi't-Tirmizî*, (I-X), Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, ts.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyrî, (ö. 261/875), *Sabîbu Müslim*, (I-III), Thk.: Muhammed Fuad Abdalbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref, (ö. 676/1277), *Tebzîbu'l-esmâ ve'l-luğa*, Thk.: Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-fıkr, Beyrut, 1996.
- Nu'aym b. Hammâd el-Mervezî, (ö. 228/842), *Kitâbu'l-fiten*, (I-II), Thk.: Semîr Emin ez-Züheyri, Mektebetü't-tevhîd, Kahire, 1412/1992.
- Öztürk, Mustafa, "Zülkarneyn Kısası", *KTÜİFD*, 2014, C. 1, Sayı: 2, (ss. 7-31).
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, (ö. 911/1505), *Esmâu'l-müdellesin*, Thk.: Mahmud Muhammed Mahmud Hasan, Dâru'l-cil, Beyrut, ts.
- Sofuoğlu, Mehmed, (ö. 1407/1987), *Sabîb-i Müslim ve Tercemesi*, (I-VIII), İrfan Yayinevi, İstanbul, 1389/1970.
- Soyyığit, Osman Zeki, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, (I-VI), Yunus Emre Yay., İstanbul, ts.
- Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb, (ö. 335/946), *Müsnedü's-Şâşî*, (I-II), Thk.: Mahfuzurrahman Zeynullah, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, Medine, 1410/1990.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, (ö. 360/971), *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, (I-IV), Thk.: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1984.
- Taberî, Ebû Ca'fer, (ö. 310/922), *el-Câmiu'l-beyân fi te'vilil-Kur'ân*, (I-XXIV), Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1420/2000.

- Taşbolotov, Aziz, Ye'cüc ve Me'cüc Hakkındaki Hadislerin İsnad ve Metin Açısından Tahlili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *AÜSBE*, Ankara, 2007.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sabih*, (I-IV), Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- et-Tuveycirî, Hammâd b. Abdillâh b. Hammâd Abdîrrahman, (ö. 1413/1992), *el-İhticâc bil-eser alâ men enkerâ el-mehdiyye'l-muntezar*, (I), Riyad, 1403/1983.
- et-Tuveycirî, Hammâd b. Abdillâh b. Hammâd Abdîrrahman, (ö. 1413/1992), *İthâful-cemâati bimâ câe fî'l-fiten ve'l-melâhim ve eşrâtü's-sâa*, (I-III), Dâru's-sâmî, Riyad, 1414/1993.
- Yahyâ b. Selâm b. Ebi Sa'lebe, (ö. 200/815), *Tefsîru Yahyâ b. Selâm* (I-II), Thk.: Hind Şelbî, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1425/2004.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, (ö. 748/1374), *el-Kâşif fî marîfeti men lebu rivâyetu fî'l-kütübî's-sitte*, (I-II), Thk.: Muhammed Avâme, Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde, 1413.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, (ö. 748/1374), *Mizânul-itudâl fî nakdîr-ricâl*, (I-IV), Thk.: Ali Muhammed el-Becavî, Dâru'l-kütübî'l-fîkr, Beyrut, ts.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, (ö. 748/1374), *Mizânul-itudâl fî nakdîr-ricâl*, (I-VIII), Thk.: Ali Muhammed Muavvid/ Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut, 1995.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed, (ö. 748/1374), *el-Muğnî fî'd-duafâ*, Thk.: Nuredin Itr, Basım yeri yok ve tarihi yok.